Меѓународен славјански универзитет „Гаврило Романович Державин“-Битола

Факултет за психологија

Влијание на вонредни ситуации врз социјалниот живот на децата на предучилишна возраст

(Магистерски труд)!

Ментор

Проф. Д-р Ѓорѓина Кимова

Кандидат

Ангела Ѓоргоска

септември, 2021 Свети Николе

СОДРЖИНА:

Предговор 4

Foreword 6

1. ВОВЕД 8

2. ТЕОРЕТСКИ ПРИСТАП КОН ПРОБЛЕМОТ 9

2.1. Социјалниот живот и социјалната компетентност на децата во раниот период од животот 9

2.2. Социјална компетенција во контекст на предучилишна возраст - градинка 10

2.3. Семејството како фактор на ризик 10

2.4. Односот родител- дете 11

3. ДЕЦА НА ПРЕДУЧИЛИШНА ВОЗРАСТ И СОЦИЈАЛНО-ЕМОЦИОНАЛЕН РАЗВОЈ 14

3.1. Емоционална писменост 15

3.2. Поддршка на социјално-емоционалниот развој на децата во предучилишна возраст 16

4. ДЕФИНИРАЊЕ НА ОСНОВНИ ПОИМИ (ВОНРЕДНА СОСТОЈБА) 22

5. ПСИХОСОЦИЈАЛНО ЗДРАВЈЕ И ПОДДРШКА НА ДЕЦАТА 23

5.1. Заштита и ризик на детето 23

6. ТЕОРИИ НА ВОНРЕДНА СОСТОЈБА И НЕЈЗИНО ВЛИЈАНИЕ СО АКЦЕНТ НА СОЦИЈАЛНИОТ ЖИВОТ НА НАЈМЛАДИТЕ 25

6.1. Најранливите групи во вонредникризни ситуации и нивните потреби 27

6.2. Грижа на децата во време на епидемија од Ковид 19 30

6.3. Развојни карактеристики на децата и нивните потреби во вонредни ситуации 33

6.4. Последици од вонредни ситуации што влијаат врз децата, нивните семејства и заедници 35

6.5. Ресурси за поддршка на социјалната и емоционалната благосостојба на децата за време на пандемијата КОВИД-19 39

7. МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕ 48

7.1. Појава на истражување 48
7.2. Проблем на истражување 48
7.3. Цели и задачи на истражувањето 48
7.3.1. Научна цел на истражувањето 48
7.3.2. Практична цел на истражувањето 49
7.3.3. Предмет на истражување 49
7.4. Хипотези 50
7.4.1. Формулација на општа хипотеза 50
7.4.2. Формулација на посебни хипотези 50
7.5. Вид на истражување 51
7.6. Варијабли во истражувањето 51
7.7. Примерок на истражување: 51
7.8. Методи, постапки и инструменти на истражување 51
7.9. Етика во истражувањето 52
8. АНАЛИЗА НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД ЕМПИРИСКОТО ИСТРАЖУВАЊЕ 55
9. ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА 95

Предговор

Првичниот развој и самото воспитание на детето од најраните години, е долг процес кој е насочен да се искористат сите можни потенцијали на детето кое ги поседува од самото раѓање, за конечно формирање, градење и развивање на трајни позитивни карактеристики и подобности на личноста.

Но секој пат е трнлив до успехот, па дури и оној на најмалите, секоја грешка и секоја новонастаната ситуација проследена со промени кои делумно негативно делуваат во формирањето на еден квалитетен пат до успешниот живот, се тие кои не попречуваат во целите и стануваат сѐ посекојдневна тема кај загрижените родители или незадоволните деца.

Предучилишното воспитание и образование кое е базирано на сите најсовремени педагошки и научни постигања постои за да им обезбеди на најмладите услови за нормален психофизички, емоционален и општествен развој што е предуслов за нивно успешно понатамошно воспитание и образование.

Семејното воспитание може да се сфати како процес на спонтано, намерно и повратно интеракциско дејствување на родителите врз актуелизацијата и развојот на личните и социјалните особини на детето.[1] Семејството својата воспитна улога ја остварува примарно на два начина: *посредно* преку јакнење на личноста на детето со помош на целокупната семејна клима и релациите меѓу членовите во семејството (со што се обезбедува услов за правилно насочување на детето); *непосредно*, преку свесни влијанија врз детската личност.

Овој труд се фокусира на влијанието на новонастанатата ситуација која доведе до вонредни услови на целокупното општество и нивниот живот, врз развојот на емоционалните и социјалните компетенции на децата и нивно израснување во самостојни, самоиницијативни и самоуверени индивидуи кои ќе продолжат со себе-развојот и ќе бидат во состојба да придонесуваат и кон развојот на својата заедница.

Стекнувањето на социјални и емоционални комептенции во предучилишната возраст има огромно значење за понатамошните развојни фази на децата, за подготовката за училиште и постигнувањето на училишен успех, способноста за прилагодување на однесувањата во училишните средини и креирањето на здрави и долготрајни реалиции со семејните членови, со пријателите, како и за имањето на

[1]Grbic, M., Pavlovic, T., Cajo, N. (2013) Prirucnik za roditele I odgojitele "Od prvog dana" – Samopostovanje je najvazniji zadatak detinjstva, Split: Nastavni zavod za javno zdravstvo Splitsko-dalmatinske tupanije, страна 76.

високо мислење за себе, себевреднување, кои ќе му овозможат да израсне во независна и самостојна индивидуа која знае, може и умее.

Во таа насока магистерскиот труд има за цел да се добијат релевантни информации за тоа, како децата го доживуваат овој несекојдневен начин на живот во кој сите се опфатени без исклучоци, каде градинките, како главни центри за ран развој и клучни ресурсни центри, од каде родителите добиваат поддршка од стручните лица за применување и здобивање со потребните вештини и способности, беа попречени за постапување по нормалните услови и ја самата вонредна ситуација ја спречи можноста текот на настаните да биде со добар социјален исход.

Овој труд, всушност, е насочен да ги пронајде и прикаже суштинските развојни методи на децата кои беа спречени да живеат нормален живот во нормални услови, поради настанатата вонредна ситуација која го обиколи целиот свет, но главната насока и истражувачкиот материјал ќе биде прикажан точно од нашата земја, која и тоа како беше погодена од катастрофалниот бран кој ни ги промени животите на сите.

Foreword

The initial development and the upbringing of the child from the earliest years, is a long process that is aimed at using all possible potentials of the child that he has from birth, for the final formation, building and development of lasting positive characteristics and abilities of the person.

But every path is thorny to success, even the smallest one, every mistake and every new situation followed by changes that partly negatively affect the formation of a quality path to a successful life, are the ones that hinder us in our goals and become an increasingly common topic. in concerned parents or dissatisfied children.

Preschool education based on all the most modern pedagogical and scientific achievements exists to provide the youngest with the conditions for normal psycho-physical, emotional and social development which is a prerequisite for their successful further upbringing and education.

Family upbringing can be understood as a process of spontaneous, intentional and feedback interaction of parents on the actualization and development of personal and social characteristics of the child. The family fulfills its educational role primarily in two ways: indirectly by strengthening the child's personality with the help of the overall family climate and the relations between the family members (which provides a condition for proper guidance of the child); directly, through conscious influences on the child's personality.

This paper focuses on the impact of the emerging situation that has led to emergencies in society and their lives, on the development of children's emotional and social competencies and their growth into independent, self-initiated and self-confident individuals who will continue to develop and be able to contribute to the development of their community.

Acquiring social and emotional competencies in preschool age is of great importance for the further developmental stages of children, for preparing for school and achieving school success, the ability to adapt behaviors in school environments and creating healthy and long-lasting relationships with family members, friends , as well as having a high self-esteem, self-esteem, which will allow him to grow into an independent and self-sufficient individual who knows, can and can.

In this regard, the master's thesis aims to obtain relevant information about how children experience this unusual way of life in which everyone is included without exception,

where kindergartens, as main centers for early development and key resource centers, where parents receive support from professionals to apply and acquire the necessary skills and abilities, were prevented from acting under normal conditions and the emergency situation itself prevented the possibility of the course of events to be with a good social outcome.

This paper is, in fact, aimed at finding and showing the essential developmental methods of children who were prevented from living a normal life in normal conditions, due to the emergencies that have traveled around the world, but the main direction and research material will be shown exactly by our a country that was hit by a catastrophic wave that changed the lives of us all.

1. ВОВЕД

Психофизичкиот и социјалниот развој на децата е од клучна важност за понатамошен успех и градење на вистински квалитетен човек. Децата како најневините живи битија се ранливата категорија на човештвото, и позитивното мало мнозинство кое светот го поседува.

Трнливите патеки се оние кои животот ни ги пружа, тестирајќи ги способностите за успешно совладување како и на родителите така и на децата кои и тоа како неправедно ги сносат последиците од истите. Социјалниот развој и самиот социјален живот се школото за кое не треба установа, туку капацитетно и успешно совладување на пружените препреки. Голем број фактори се вклучени во развојот на социјалниот живот, па така овој магистерски труд е насочен кон сега актуелната тема, пандемијата од новонастанатиот вирус Ковид-19 носејќи ја вонредната состојба со себе, кој го заобиколи светот со молскавична брзина, која никој не ја очекуваше, и едни од најоштетените на овој дел од темата се децата, кои за жал не ја разбираат смислата на безбројните досегашни збиднувања како и суштинскиот поим на самата пандемија, па така несвесно секој ден се почесто допира до нивниот социјален живот, кој до пред тоа бил повеќе од задоволителен.

Токму затоа, основен проблем кој се разработува во магистерскиот труд е влијанието на вонредната состојба (пандемијата) врз децата на предшколска возраст, односно „најскокотливите“ години. Суштинските аргументи за проучување на влијанието на пандемијата е актуелноста на истата, која секојдневно ја гледаме и се почесто се јавува во семејствата каде живеат деца на возраст од три до пет години, влијанието кое го има, делумно разочарувачки, ретко без промени па дури и на подобро.

Сметам дека дадените резултати од ова истражување ќе покажат во која насока оди овој тип на социјално дистанцирање и разликите кои се честа појава кај младите деца, но и совети како да постапуваат родителите, при несакан следен ваков настан, налик овој, кој ја промени целата нација од корен.

2. ТЕОРЕТСКИ ПРИСТАП КОН ПРОБЛЕМОТ

2.1. Социјалниот живот и социјалната компетентност на децата во раниот период од животот

Концептот на социјална компетентност често се дефинира како најважна компетенција за квалитетен и исполнет соживот со другите. Исто така е исклучително важно, како за меѓучовечка комуникација, така и за интраперсонално функционирање. Од рана возраст, постои потреба да се развијат социјалните вештини на секое дете како индивидуа земајќи ја предвид личноста на детето, талентите, семејството, околината, социјалните можности и потенцијалот на детето за идно функционирање во општеството и заедницата. Авторите често ја нагласуваат улогата на рана и предучилишна возраст за развој на социјална компетентност, бидејќи во периодот пред да започне училиште, ќе се развијат обрасци на однесување на кои детето ќе биде изложено според моделот на возрасно лице. Со цел подетално да се објасни важноста на социјалната компетентност и зошто многу експерти се занимаваат со социјалните компетенции, зборува и лонгитудинално истражување од Харвард[2], спроведено во текот на 80 години. Резултатите покажуваат дека односите со луѓето се одговорни за квалитетен и успешен живот во многу области. Така, социјалната компетентност, која се манифестира во соработка, решавање проблеми, емпатија, квалитетни односи со постигнување на сопствените цели, препознавање на сопствените потреби и препознавање на другите, ќе влијае на другите аспекти на животот и на крајот на квалитетот на животот

Социјални вештини - Современото општество се повеќе ја препознава важноста на успешната интеракција со другите и воспоставувањето квалитетни професионални и лични односи. Според некои социјалната компетентност и социјалните вештини споделуваат некои заеднички карактеристики, но тие треба да се разликуваат. Социјалните вештини вклучуваат специфични однесувања на поединци (на пример, толеранција, ненасилно решавање конфликти, конструктивна комуникација и слично), додека социјалната компетентност го одредува начинот на кој поединецот ги користи вештините во социјална средина. Може да се каже дека

[2] Преземено од: https://news.harvard.edu/gazette/story/2017/04/over-nearly-80-years-harvard-studyhas-been-showing-how-to-live-a-healthy-and-happy -life/(04/04/2021).

поединецот е општествено компетентен ако ги користи социјалните вештини на прифатлив начин а во исто време успешно ги постигнува клучните лични цели. Социјалната компетентност, опфаќа две основни способности, и тоа: разбирање на другите луѓе и постапување претпазливо во меѓучовечките односи.

2.2.Социјална компетенција во контекст на предучилишна возраст - градинка

Важноста на компетентноста и разноврсноста на образовните работници е нагласена во развојот на социјалните вештини и поттикнувањето на севкупниот развој на детето во образовниот процес. Зошто е тоа така, велат и авторите Васта, Хаит и Милер (1997) кои посочуваат дека голем дел од човечкото однесување, особено просоцијалното однесување, се стекнува, а не се стекнува со раѓање. Затоа, фактот дека просоцијално однесување, а со тоа и социјалните компетенции не се стекнуваат со раѓање туку се стекнуваат, овозможувајќи дејствување[3]. Млинаревиќ и Томас (2010) зборуваат за социјалната компетентност во контекст на градинката како прва институција за социјализација по семејниот дом и важна и клучна средина за идните меѓучовечки односи во животот на децата. Модриќ (2013) зборува за квалитетно функционирање во социјален контекст, што, според Меклелан и Кац (2001), бара основи веќе во првите пет или шест години од животот. Децата кои не ја усвоиле минималната социјална компетентност во зрелоста до шестгодишна возраст, многу веројатно ќе се однесуваат ризично. Од особена важност е „раното и континуирано усвојување на ставови, комуникациски и социјални вештини преку примарните и секундарните социјални групи во кои детето расте и усвојува модели на општествено пожелно однесување“.[4]

2.3.Семејството како фактор на ризик

Секое дете сака и бара задоволување на неговите потреби. Доколку детето дома секојдневно е опкружено со многу љубов и внимание, живее во слога и хармонија, тоа ќе се научи да добива внимание на тој начин што ќе биде природно отворено и љубезно, како дома во своето семејство така и надвор од него, односно во училиштето, во другарувањето со своите врсници, со наставниците, ваквите деца имаат почит и кон

[3] Koruga,D. (2016): DETE I VASPITAC U INTERAKCIJI, Škola za obrazovanje vaspitaca, Šabac, 1996, страна 48.
[4]Fajgelj, S. (2014), Metode istrazivanja ponasanja, Beograd; Naucna knjiga, страна 135.

врсниците и кон повозрасните од нив[5]. Меѓутоа, доколку живее во семејство каде што е запоставено, каде што нема доволно почит, љубов, хармонија, внимание и слога, тоа ќе научи вниманието кое му е потребно да го привлече со агресивно однесување, попречување на другите, не уважувајќи ги туѓите потреби и желби, бидејќи и неговите не се уважени и ваквите деца немаат почит ниту кон своите врсници, ниту кон родителите, наставниците и другите повозрасни лица кои го опкружуваат. Без разлика дали децата се приспособени или не, сепак тие настојуваат да ги задоволат своите потреби. Ученикот кој покажува непожелно и неприфатливо однесување се смета дека претходно со таквото однесување задоволувал некои свои потреби, па затоа го повторува[6]. Но треба да му се помогне на таков ученик, да му се покаже вистинскиот пат на задоволување на своите потреби, да му се укаже на тој ученик и да му се помогне во барање на адекватен и социјално прифатлив начин за да ги задоволи своите потреби.

Еден од најсилните фактори е блиската релација со барем еден член од семејството или еден возрасен кој ќе го поддржува и упатува детето на вистинскиот пат. Исто така, безусловната љубов е најважниот фактор кој придонесува правилно и вистинско спроведување на децата да тргнат по вистискиот пат да се чувствуваат сигурни, среќни и да се снајдат во секаква ситуација во којашто ќе навлезат во текот на нивниот живот.

2.4.Односот родител- дете

Разгледувањето на проблемот за тоа какво треба да биде семејството за да претставува позитивен фактор во формирањето на ставови кај децата можеме да го започнеме со правото на детето да живее во здрава семејна средина и правилно да се воспитува. Семејството може да се јави како позитивен фактор за развојот на детската личност, но исто така семејството може да се јави и како негативен фактор, односно фактор кој условува неуспешност во социјализацијата на детето, па дури и појава на антисоцијално однесување или нарушено однесување кај децата. Оттука произлегува и прашањето која и каква семејна средина обезбедува позитивни услови за успешен развиток и формирање на позитивни ставови кај децата и младите. Нема едноставен одговор на ова прашање, бидејќи е познат фактот дека семејството претставува своевидна комбинација на ситуации, услови и односи кои ја чинат неговата

[5] Mitić, M. (2012), Porodica I promene, Beograd: Institut za pedagosko – psiholoska istrazivanja, стр.79.
[6] Fajgelj, S. (2014), Metode istrazivanja ponasanja, Beograd; Naucna knjiga, страна 142.

специфичност. Во многу случаи, родителите сакаат да им ги наметнат на децата нивните неостварени желби, нивниот нереализиран сон, без разлика дали детето тоа го сака, дали на детето тоа му е привлечно или не,па затоа постојано ги ангажираат и го насочуваат нивното мислење кон такви активности коишто тие не успеале да ги постигнат.

Врз основа на ова, родителите мислат дека нивните деца ќе одговорат на тоа и дека ќе си ја остварат нивната цел. Меѓутоа, ова може да влијае и негативно врз децата, бидејќи ќе бидат преоптоварени и можеби нема да можат да одговорат на барањата на своите родители, а сето тоа исто така може да предизвика и формирање на негативни ставови кај децата. Родителите во многу случаи инсистираат по секоја цена постигнување на одличен успех во учењето кај сопствените деца, инсистираат да учествуваат на најразлични натпревари во одделни наставни предмети и области, а со тоа да се здобијат со поголеми поени при уписот во наредниот степен на образование. Како резултат на развиената технологија денес, многу родители ги праќаат своите деца во посета на најразлични секции и курсеви, како што се: изучување на неколку странски јазици, информатика, музичко, математичка секција, потоа тренирање на најразлични спортови (фудбал, кошарка, ракомет, карате) и сл. За сето ова учениците немаат доволно време или можеме да кажеме дека им се скратува нивното слободно време.

Ваквата зафатеност и ангажираност на децата се смета за корисна, но во некои случаи децата се премногу оптоварени, а причина за тоа може да биде и преголемата амбициозност на нивните родители. Во ваков случај може да се дојде до ситуација децата да вложуваат голем напор, да трошат многу време, а сепак да не постигнат некој голем резултат. Сето ова може да влијае и негативно врз децата. Во вакви моменти децата може да покажуваат знаци на непослушност спрема родителите, незаинтерсираност, површност и сето ова може да доведе до нарушување на односите на децата спрема нивните родители, спрема наставниците и воопшто спрема средината. Родителите исто така им ја пренесуваат на децата својата анксиозност и непријателски нагони кои произлегуваат од нивните нарушени односи со сопствените родители и со поширокатa заедница[7]. Преокупирани со сопствените потреби, тие не им ја даваат адекватната емоционалност за потребите на своите деца. Тие сметаат дека тоа што им

[7]Grbic, M., Pavlovic, T., Cajo, N. (2013) Prirucnik za roditele I odgojitele “Od prvog dana” – Samopostovanje je najvazniji zadatak detinjstva, Split: Nastavni zavod za javno zdravstvo Splitsko-dalmatinske tupanije, страна 92.

го даваат на децата си го одземаат од себе. Поради чувството на вина се обидуваат да се смират со децата со попуштање во материјални работи, што не би требало, и со тоа што на децата им даваат многу поголема власт во куќата. Несигурностаи сомнежот на родителите доведуваат до тоа со нив да управуваат децата. Отсуството на доверба и природно задоволство во работата со децата се манифестираат со ставовите на отфрлање, прекумерно попуштање, прекумерна заштита и недисциплина.(Stevanovic, 2000).

Љубовта е најважното нешто што треба да постои во едно семејство. Љубовта е таа која ги поврзува родителите и децата и им дава богат и полн семеен живот. Поврзаноста помеѓу членовите во едно семејство има посебен и многу силен квалитет што го нема, а и не може да го има во некои други групи каде што детето или човекот ќе влезе во некој период од неговиот живот. Квалитетот на односите во семејството е многу важен.Односите помеѓу мажот и жената, родителите и децата и односот помеѓу децата избиваат помеѓу најзначајните претпоставки кои обезбедуваат успешност или неуспешност во воспитната функција. Демократските и рамноправни односи помеѓу мажот и жената и помеѓу родителите и децата каде доминираат ситуации на пријателство, разбирање толеранција, љубов и соработка претставуваат подлога и гаранција за правилен развој и императив за семејство за кое може да се каже дека обезбедува позитивни услови за развој на децата, формирање на позитивни ставови и убаво однесување. И обратно, разрушените семејни односи,непријателските односи кои се присутни помеѓу мажот и жената, родителите и децата, односи во кои доминира автократско однесување и раководење или незаинтересираност, па и непријателски односи помеѓу нив кои се базираат на силата на притисокот секогаш одново предизвикуваат непријателски односи кои продолжуваат и надвор од него, на улица, во училиште, и постои голема можност овие деца да покажат нарушено однесување. Со сета таа негативна ситуација во семејството се доаѓа до отежната комуникација, создавање на негативни ставови кај децата, а сето тоа се манифестира со антисоцијално поведение и нарушено однесување на тие деца. Децата секојдневно ги гледаат однесувањата, примерите кои ги покажуваат сопствените родители.

Врз основа на примерите на сопствените родители од многу раната возраст детето учи како да се однесува подоцна, како во сопствениот дом така и надвор од него. Ако во родителскиот дом постојат нарушени односи, ако тоа е дезинтегрирано семејство во кое членовите тешко успеваат да ги остварат своите улоги, не се согласуваат, има дисхармонични односи, тогаш кај детето може да се формираат

погрешни ставови за односите и животот во семејството што претставува многу негативна претпоставка за успешност во семејството. Значи децата во своето детство многу често се идентификуваат со своите родители и со сигурност може да се каже дека родителите односно семејството е главен фактор за формирање на ставови кај децата. Но сепак, не мора да значи дека во понатамошните години на детето или младиот човек ќе дојде до задржување на тие ставови што детето ги формирало во неговото семејство. Бидејќи детето со текот на растењето станува сè повеќе време отсутно од својот дом поради училишните и други активности може да се каже дека врз формирањето на ставови во голема мера може да влијаат и други фактори што се, пред сè, негативни.[8] Исто така, врз формирањето на позитивни ставови на децата и младите важна улога имаат и личните особини на родителите. Бидејќи децата се идентификуваат со своите родители, постои голема веројатност да ги заземат нивните ставови, било тие да се позитивни или негативни. Ако станува збор за особини кои предизвикуваат неслога, конфликти, студени односи, нетолерантност, па дури и омраза, тогаш доаѓа до нарушување на хармонијата во семејството, за нарушени односи во семејството како помеѓу родителите, така и помеѓу родителите и децата и помеѓу децата, тоа нарушено однесување се пренесува и надвор од семејството.[9] Најчесто ваквите деца покажуваат нарушено однесување во училиштето, нарушени односи со своите врсници и со наставниците и тука веќе се соочуваме со сериозен проблем, затоа што основната подлога за добро однесување се наоѓа во семејството а доколку ја нема таму тогаш е голема веројатноста дека ќе ја нема и надвор од него.

„Треба да се внимава на децата, тие никогаш и никаде не смеат да се остават сами..., но е потребно ова надгледување да се врши со внимание и доверба, за тие да сфатат дека ги сакаме и дека поради тоа сме постојано со нив"(Мицковиќ, 2008)

3. ДЕЦА НА ПРЕДУЧИЛИШНА ВОЗРАСТ И СОЦИЈАЛНО-ЕМОЦИОНАЛЕН РАЗВОЈ

Сите пресвртниците се поврзани со различни аспекти на социјално-емоционалниот развој: Некои се поврзани со способноста на децата да се вклучат во односи со другите, додека други се поврзани со позитивна самосвест. Некои пресвртници се однесуваат на способноста на децата да ги регулираат или

[8]Павловски, Ѓ., (2012), Играта и игровните активности значајна форма на работа со децата од предучилишниот период, Просветно дело, бр.1.
[9] Mitić, M. (2012), Porodica I promene, Beograd: Institut za pedagosko – psiholoska istrazivanja, страна 86.

контролираат емоциите, а други соодветствуваат со способноста на децата да извршуваат различни задачи независно. Ајде внимателно да ги разгледаме овие аспекти на социјално-емоционалниот развој:

Односи со другите: Децата од предучилишна возраст се занимаваат со преправачка игра со пријателите и користат зборови и реченици за да ги изразат своите чувства и мисли. Иако можеби им е потребна поддршка од возрасни за да споделат играчки и материјали со пријателите, тие се подобруваат сами со текот на времето. Исто така, децата од предучилишна возраст се подобруваат во нивната способност да ги разберат и соодветно да одговорат на чувствата на своите пријатели. Децата со здрав социјално-емоционален развој имаат рамнотежа на сите овие компоненти.

Самосвест: Децата од предучилишна возраст ја подобруваат нивната способност да го контролираат своето тело за време на различни активности во текот на денот (на пример, седење во круг или играње во теретана), наизменично и разговор со врсниците, признавање и користење на нивните сопствени имиња и имињата на другите, и самооценуваат и знаат кога направиле соодветен или несоодветен избор.

Емоционална регулација: Децата од предучилишна возраст покажуваат различни емоции на различни начини. На пример, тие можат да речат: „Јас сум вознемирен“, тие можат да ги споредат изразите на лицето со среќни, луди или тажни, или може да се смеат кога се возбудени. Во исто време, тие исто така ја подобруваат нивната способност да управуваат со своите емоции за да одговараат на ситуацијата и околината и да ги контролираат своите емоции (на пример, лесно да се одделат од членовите на семејството). Иако децата од предучилишна возраст се подобри од малите деца во регулирање на емоциите, сепак им е потребна голема помош и вежбање со развивање на овие соодветни однесувања.

Независност: Децата од предучилишна возраст со здрава независност ќе следат предвидливи дневни рутини и активности на училиште и дома, ќе започнат да го идентификуваат омилениот пријател и ќе побараат од тој пријател да си игра, самостојно да си игра со играчки и материјали дома, училиште или игралиште на отворено и ќе завршат многу задачи за грижа за себе, како што се облекување, одење во тоалет, јадење грицки, хранење сами или подготвување за спиење. Независните деца од предучилишна возраст, исто така, ќе им кажат на старателите за нивниот ден и ќе научат и користат нов речник секојдневно.

3.1.Емоционална писменост

Емоционалната писменост е способноста на децата да ги етикетираат и зборуваат за своите емоции или чувства, како и чувствата и емоциите на другите. Ова е суштинска компонента на социјално-емоционалниот развој, бидејќи им помага на децата да ги разберат сопствените емоционални искуства и, во исто време, им помага да ги препознаат и разберат емоционалните искуства на другите. Емоционалната писменост им помага на децата да ги решат проблемите и да ги регулираат сопствените емоции; овие вештини се од суштинско значење за успех во предучилишна возраст и пошироко. Децата кои ги етикетираат, зборуваат и се свесни за своите емоции се со поголема веројатност да се фокусираат и да се вклучат во рутините и активностите во училницата и со помала веројатност лесно да се фрустрираат, да имаат прекумерни гнев или да дејствуваат импулсивно.

Многу деца учат да ги идентификуваат и дискутираат емоциите преку интеракции или разговори со возрасни што реагираат во контекст на позитивни врски и средини за поддршка. Во вашата работа на предучилишна програма, треба да вградите можности за развој на социјални вештини во текот на денот. На пример, можете да ги споделите вашите емоции за настани или искуства и да ги охрабрите децата да ги споделат сопствените емоции. Можете исто така да читате книги кои разговараат за емоции или социјални интеракции. Во делот Примени на оваа лекција, ќе најдете дополнителни примери на ресурси и активности што можете да ги користите за да ја поттикнете емоционалната писменост на децата.[10]

3.2.Поддршка на социјално-емоционалниот развој на децата во предучилишна возраст

Децата учат социјално-емоционални вештини во контекст на нивните односи со гледање, имитирање и одговарање на социјалните однесувања на другите. Децата, исто така, учат од начините на кои другите реагираат на нивните емоции. Социјално-емоционалните вештини се тесно поврзани со семејството на детето, културното потекло и раните искуства. Децата учат преку интеракција и воспоставување односи со членовите на нивните семејства, училишта и заедници.

Социјално-емоционалното учење започнува во детството и возрасните се највлијателните модели за малите деца. Негувателките кои ги разбираат емоционалните знаци на своите доенчиња и реагираат веднаш и сочувствително, имаат

[10] Павловски, Ѓ., (2012), Играта и игровните активности значајна форма на работа со децата од предучилишниот период, Просветно дело, бр.1, страна 57.

бебиња кои се помалку грижливи и полесни за смирување. Истото се случува и со деца од предучилишна возраст; ако негувателите ги потврдат чувствата на децата, ги задоволуваат нивните потреби и реагираат и поддржуваат, децата од предучилишна возраст се подобро способни да ги соопштат своите потреби и емоции и поверојатно е да демонстрираат здрав социјално-емоционален развој.

Здравиот социјално-емоционален развој е многу поврзан со грижа за грижа што реагира. Реагирачките негователи се поддржувачки и позитивни, обезбедуваат стимулативни материјали, играат и се вклучуваат со децата, споделуваат настани и искуства, го следат детското водство и ги поддржуваат интересите и учењето на децата. Одговорните старатели планираат значајни можности во текот на денот за да им помогнат на децата да практикуваат и да научат социјални вештини. Додека го читате овој дел, замислете ја улогата што ја играте во поттикнување на здрав социјално-емоционален развој за децата што се во ваша грижа.

Во овој дел, јас, како мајка ќе земам за слобода да го искажам моето мислење околу социјалното и психичкото воспитување на децата на рана возраст, кое сум го научила низ животот и низ многу истражувања околу темата, и секако истото мислење не мора да биде делено со мнозинството. Како главни дејствија ќе ги наведам следниве:

Научете како да соработувате

Сепак, особено на почетокот, ќе треба да ја поттикнете оваа соработка. На пример, може да сугерирате дека тие „ги користат своите зборови“ за да се справат со проблемите, наместо да дејствуваат. Исто така, потсетете ги дека кога две деца делат играчка, секое добива еднаков пресврт. Предложете начини да постигнете едноставно решение кога вашето дете и друго дете сакаат иста играчка, како што е цртање за првиот свиок или наоѓање друга играчка или активност. Ова не работи постојано, но вреди да се проба. Исто така, помогнете им на децата со соодветни зборови да ги опишат своите чувства и желби за да не се чувствуваат фрустрирани. Пред с,, покажете со свој пример како мирно да се справите со конфликтите. Ако имате експлозивен темперамент, обидете се да ги намалите вашите реакции во нивно присуство. Во спротивно, тие ќе го имитираат вашето однесување секогаш кога се под стрес.

Кога лутината или фрустрацијата стануваат физички

Без разлика што правите, сепак, веројатно ќе има моменти кога гневот или фрустрацијата на вашето дете ќе станат физички. Кога тоа ќе се случи, воздржете ги да не ги повредат другите, и ако не се смират брзо, оддалечете ги од другите деца.

Разговарајте со нив за нејзините чувства и обидете се да одредите зошто се толку вознемирени. Дозволете им да знаат дека ги разбирате и ги прифаќате нејзините чувства, но јасно кажете дека физичкиот напад врз друго дете не е добар начин за изразување на овие емоции.

Извинување

Помогнете им да ја согледаат ситуацијата од гледна точка на другото дете, потсетувајќи ги на времето кога некој го удираше или врескаше, и потоа предложете помирни начини за решавање на нивните конфликти. Конечно, откако ќе разберат што направиле погрешно - но не порано - побарајте од нив да му се извинат на другото дете. Меѓутоа, едноставно кажувањето „извини“ можеби нема да му помогне на вашето дете да го поправи своето однесување; тие исто така треба да знаат зошто се извинуваат. Можеби не разбираат веднаш, но дајте му време; до четири години овие објаснувања ќе почнат да значат нешто.

Измислена игра

За среќа, нормалните интереси на тригодишните деца ги намалуваат борбите на минимум. Тие поминуваат голем дел од своето време за играње во фантастични активности, кои имаат тенденција да бидат повеќе кооперативни отколку игри што се фокусирани на играчки или игри. Како што веројатно веќе сте виделе, децата од предучилишна возраст уживаат да доделуваат различни улоги во сложена игра на измислување користејќи имагинарни или предмети за домаќинството. Овој тип на игра помага да се развијат важни општествени вештини, како што се наизменично вртење, обрнувајќи внимание, комуникација (преку дејствија и изрази, како и зборови) и одговарање на постапките еден на друг. И има уште една придобивка: Бидејќи играта со преправање им овозможува на децата да влезат во каква било улога што сакаат - вклучително и суперхерои или кума од бајките - исто така им помага да истражуваат посложени социјални идеи. Плус помага да се подобри извршното функционирање, како што е решавање проблеми

Гледајќи ги, играњето улоги во игрите на вашето дете, може да видите дека тие почнуваат да го идентификуваат својот пол и родов идентитет. Додека играат куќа, момчињата природно ќе ја прифатат улогата на таткото, а девојките мајката, како одраз на она што го забележале во светот на светот околу нив.

Развој на родови улоги и идентитет

Истражувањата покажуваат дека неколку разлики во развојот и однесувањето, кои типично ги разликуваат момчињата од девојчињата, се биолошки определени.

Повеќето карактеристики поврзани со родот на оваа возраст се со поголема веројатност да бидат обликувани од културата и семејството. На пример, вашата ќерка може да биде охрабрена да си игра со кукли преку реклами, подароци од добронамерни роднини и одобрувачки коментари на возрасни и други деца. Во меѓувреме, момчињата може да се оддалечат од куклите во корист на повеќе груби игри и спортови. Децата го чувствуваат одобрувањето и неодобрувањето и соодветно го прилагодуваат своето однесување. Така, кога влегуваат во градинка, родовиот идентитет на децата честопати е добро утврден.

Кога децата почнуваат да размислуваат по категории, тие често ги разбираат границите на овие ознаки без да разберат дека границите можат да бидат флексибилни; децата на оваа возраст честопати ќе го одведат овој процес на идентификација до крајност. Девојките може да инсистираат да носат фустани, лак за нокти и шминка на училиште или на игралиште. Момчињата може да се пофалат, да бидат премногу наметливи и да ја носат својата омилена топка, лилјак или камион насекаде.[11]

Од друга страна, некои девојки и момчиња ги отфрлаат овие стереотипни изрази на родов идентитет, претпочитајќи да избираат играчки, соиграчи, интереси, манири и фризури кои почесто се поврзуваат со спротивниот пол. Овие деца понекогаш се нарекуваат пол со експанзија, родова варијанта, полова неусогласеност, родова креативност или родови атипични. Меѓу овие родово експанзивни деца има некои кои може да почувствуваат дека нивното длабоко внатрешно чувство дека се женски или машки - нивниот родов идентитет - е спротивно од нивниот биолошки пол, некаде помеѓу машки и женски, или друг пол; овие деца понекогаш се нарекуваат трансродови.

Со оглед на тоа што многу деца на тригодишна возраст ги удвојуваат стереотипите за половите, ова може да биде возраст во која родово-експанзивно дете се издвојува од толпата. Овие деца се нормални и здрави, но може да им биде тешко на родителите да се снајдат во изразот и идентитетот на своето дете, ако тоа е различно од нивните очекувања или очекувањата на оние околу нив.

Експериментирање со родови ставови и однесувања

Како што децата развиваат сопствен идентитет во овие рани години, тие се обврзани да експериментираат со ставовите и однесувањето на двата пола. Ретко има причина да се обесхрабрат ваквите импулси, освен кога детето се противи или ги

[11] Marjanovic, A. (2012): Decji vrtic kao otvoreni sistem, Predškolsko dete, Beograd, страна 89.

отфрла строго воспоставените културни стандарди. Ако вашиот син сакаше да носи фустани секој ден или вашата ќерка сака да носи спортски шорцеви како нејзиниот голем брат, дозволете фазата да помине, освен ако не е соодветно за одреден настан. Меѓутоа, ако детето продолжи, или изгледа невообичаено вознемирено за нивниот пол, разговарајте за ова со вашиот педијатар.

Вашето дете, исто така, може да имитира одредени видови на однесување што возрасните ги сметаат за сексуални, како што е флертувањето. Сепак, децата на оваа возраст немаат зрели сексуални намери; тие ги имитираат овие манири. Меѓутоа, ако имитацијата на сексуалното однесување е експлицитна, тие можеби биле лично изложени на сексуални дејствија. Треба да разговарате за ова со вашиот педијатар, бидејќи тоа може да биде знак за сексуална злоупотреба или влијание на несоодветни медиуми или видеоигри.[12]

Сесии за игра: помагајте му на вашето дете да се дружи

До четиригодишна возраст, вашето дете треба да има активен социјален живот исполнет со пријатели, па дури и може да има „најдобар пријател“. Идеално, тие ќе имаат пријатели од соседството и предучилишна возраст што ги гледаат рутински. Но, што ако вашето дете не е запишано во предучилишна установа и не живее во близина на други деца на иста возраст? Во овие случаи, може да организирате сесии за игра со други деца од предучилишна возраст. Парковите, игралиштата и програмите за предучилишна активност обезбедуваат одлични можности за запознавање со други деца.

Откако детето од предучилишна возраст ќе најде соиграчи во кои се чини дека уживаат, треба да преземете иницијатива за да помогнете во градењето на нивните врски. Охрабрете ги да ги поканат овие пријатели во вашиот дом. Важно е вашето дете да ги „покаже“ својот дом, семејство и имот пред другите деца. Ова ќе воспостави чувство на гордост за себе. Патем, за да се создаде оваа гордост, нивниот дом не треба да биде луксузен или исполнет со скапи играчки; потребно е само да биде топло и добредојдено.

Исто така е важно да се признае дека на оваа возраст пријателите на вашето дете не се само соиграчи. Тие, исто така, активно влијаат на нивното размислување и однесување. Тие очајно ќе сакаат да бидат како нив, дури и кога ќе ги прекршат правилата и стандардите што ги научивте на раѓање. Тие сега сфаќаат дека постојат и

[12] Marjanovic, A. (2012): Decji vrtic kao otvoreni sistem, Predškolsko dete, Beograd, страна 96.

други вредности и мислења, покрај вашето, и може да го тестираат ова ново откритие барајќи работи што никогаш не сте му ги дозволиле - одредени играчки, храна, облека или дозвола за гледање одредени ТВ -програми.

Ограничувања за тестирање

Не очајувајте ако односот на вашето дете со вас драматично се промени во светлината на овие нови пријателства. Можеби се груби со вас за прв пат во животот. Колку и да е тешко да се прифати, оваа ужасност всушност е позитивен знак дека тие учат да го оспоруваат авторитетот и да ја тестираат својата независност. Уште еднаш, справете се со тоа со изразување неодобрување и евентуално разговарајте со нив што тие навистина значат или чувствуваат. Ако реагирате емотивно, ќе поттикнете континуирано лошо однесување. Ако придушениот пристап не функционира и тие упорно разговараат со вас, тајм-аут (или тајм-ин) е најефективната форма на казнување.

Имајте на ум дека иако вашето дете ги истражува концептите за добро и лошо, тие сеуште имаат исклучително поедноставено чувство за моралност. Кога строго ги почитуваат правилата, тоа не е нужно затоа што ги разбираат, туку поверојатно затоа што сакаат да избегнат казна. Во нивниот ум, последиците се бројат, но не и намерите. Кога ќе скршат нешто од вредност, веројатно ќе претпостават дека се лоши, дури и ако не го сториле тоа намерно. Треба да ги научат за разликата помеѓу несреќи и лошо однесување.

Одделете го детето од нивното однесување

За да им помогнете да ја научат оваа разлика, треба да ги одделите од нивното однесување. Кога прават или велат нешто што бара казна, осигурајте се дека разбираат дека се казнети за делото не затоа што се „лоши“. Опишете конкретно што направиле погрешно, јасно одвојувајќи ја личноста од однесувањето. Ако избираат помлад брат или сестра, објаснете зошто е погрешно, наместо да кажете „лош си“. Кога ќе направат нешто погрешно без значење, утеши ги и кажи дека разбираш дека било ненамерно. Обидете се да не се нервирате, инаку тие ќе мислат дека сте им лути, а не за она што го направиле.

Исто така, важно е да им дадете задачи на предучилишна возраст што знаете дека можат да ги направат, а потоа да ги пофалите кога ќе ги завршат добро. Подготвени се за едноставни обврски, како што е поставување маса или чистење на нивната соба.

На семејни излегувања, објаснете дека очекувате да се однесуваат добро и честитајте им кога ќе се однесуваат. Заедно со обврските, дајте им доволно можности да си играат со други деца и кажете му колку сте горди кога споделуваат или му помагаат на друго дете.

Врски со браќа и сестри

Конечно, важно е да се признае дека односот со постарите браќа и сестри може да биде особено предизвикувачки, особено ако братот или сестрата се постари од три до четири години. Честопати вашето четиригодишно дете е желно да стори сé што прави нивниот постар брат или сестра; исто толку често, вашето постаро дете се буни од упадот. Тие можат да се навредуваат на упадот во нивниот простор, нивните пријатели, нивното посмело и пофатено темпо, а особено нивната соба и работи. Честопати станувате посредник во овие расправии. Важно е да се бара средина. Дозволете му на вашето постаро дете свое време, независност и приватни активности и простор; но и поттикнување на соодветна кооперативна игра. Семејните одмори се одлични можности да се подобрат позитивните страни на нивната врска и во исто време да се даде на секоја своја активност и посебно време.

4. ДЕФИНИРАЊЕ НА ОСНОВНИ ПОИМИ (ВОНРЕДНА СОСТОЈБА)

Вонредна состојба е ситуација кога ризиците и заканите или последиците од катастрофи, итни случаи и други опасности за населението, животната средина и материјалните добра се од таков обем и интензитет што нивната појава или последици не можат да се спречат или отстранат со редовно дејствување на надлежните органи. и услуги. за нивно ублажување и отстранување потребно е да се користат специјални мерки, сили и средства со засилен режим на работа.

Системот за заштита и спасување е дел од системот за национална безбедност и интегрирана форма на управување и организација на субјектите на системот за заштита и спасување при спроведување на превентивни и оперативни мерки и извршување на задачи за заштита и спасување на луѓе и добра од природни и други катастрофи, вклучително и мерки за обновување.

Природна катастрофа е настан од хидрометеоролошко, геолошко или биолошко потекло, предизвикан од дејството на природните сили, како што се: земјотрес, поплави, пороj, бура, обилни дождови, атмосферски празнења, град, суша, свлечишта, лавини и лавини, екстремни температури на воздухот, акумулација на мраз на водотеци, епидемии на заразни болести, епидемии на заразни болести кај добитокот и

појава на штетници и други природни феномени од големи размери кои можат да го загрозат здравјето и животот на луѓето или да предизвикаат големи штети.

Техничко -технолошка несреќа - е ненадеен и неконтролиран настан или серија настани што излегле од контрола за време на управувањето со одредени средства за работа и при ракување со опасни материи при производство, употреба, транспорт, сообраќај, преработка, складирање и отстранување, како што се пожар, експлозија, несреќа, сообраќајна несреќа во пат, река, железница и воздушен сообраќај, несреќа во рудници и тунели, прекини на жичари за превоз на луѓе, уривање на брани, несреќи при електрична енергија, постројки за нафта и гас, несреќи за време на ракување со радиоактивни и нуклеарни материјали; и чии последици ја загрозуваат безбедноста и животот на луѓето, материјалните добра и животната средина.

5. ПСИХОСОЦИЈАЛНО ЗДРАВЈЕ И ПОДДРШКА НА ДЕЦАТА

5.1.Заштита и ризик на детето

Влијанието на надворешните настани и нивните последици може да се прикажат и поделат на три нивоа: индивидуа, семејство и заедница. Во овој момент, важно е да се напомене дека, покрај надворешните сили, некои деца може да бидат изложени на посебен ризик за нивните внатрешни фактори на ризик. На пример, децата со хронично лошо здравје, постоечки акумулации на загуба и стрес, депресивни психолошки состојби или попреченост може да имаат поголем ризик за штетни последици во итни случаи. Повторно, важно е да се земат предвид културните, социјалните и еколошките контексти при правењето на овие проценки. Иако децата честопати се сметаат за ранливи во тешки околности, тие имаат свои ресурси што можат да бидат поддржани и искористени за да се зајакне нивната заштита кога е потребно. Концептот за „издржливост“ е дефиниран како способност да се „врати назад“ или да се прилагоди на промените по тешки или стресни искуства. Терминот првично доаѓа од физичките науки и е прилагоден од здравствените професии. Оваа способност за „враќање назад“ служи важна функција во одговорот на стресот и губењето на огромни ситуации. Колку е поголем капацитетот да се прилагоди на променливите околности и да ги собере потребните ресурси за да одговори позитивно на штетните настани, толку е поголема веројатноста дека детето ќе може да оди напред во здрава шема на развој и да ја одржува или обнови психосоцијалната благосостојба.

Вонредните ситуации предизвикуваат зголемено ниво на стрес. Истражувањата покажаа дека зголеменото ниво на стрес кај малите деца има значително негативно

влијание врз развојот на мозокот, учењето и целокупната благосостојба. Овие влијанија можат да предизвикаат трајна и потенцијално неповратна штета на когнитивниот развој на детето, придонесувајќи за послаби достигнувања подоцна во училиште и зголемена ранливост кон психијатриски нарушувања. Екстремната вознемиреност, на пример, што произлегува од загубата на родител, е поврзана со идни психијатриски нарушувања, како што е депресијата. Влијанието на стресот предизвикан од катастрофа може да се почувствува и врз психосоцијалната благосостојба на детето. Според упатствата на Меѓуагенцискиот постојан комитет за ментално здравје и психосоцијална поддршка во итни случаи, „психосоцијалната“ означува меѓусебна врска помеѓу психолошките и социјалните процеси и континуираната интеракција и влијание помеѓу двете. Психолошкиот аспект се однесува на мислите, емоциите, чувствата и моделите на однесување. Социјалниот аспект ја вклучува околината, културата, традициите, духовноста и меѓучовечките односи во и помеѓу семејството, заедницата и пријателите. Пресвртот на катастрофа може да ги фрли во неред сите овие елементи. Постојат низа нормални реакции што може да ги има детето кога ќе се најдат во итен случај, на пример:

* Тага, депресија:

- Тешкотии во концентрацијата;
- Агресија;
- Недостаток на интерес за активности;
- Прикажување малку емоции;
- Повторно донесување искуство преку игра или цртежи;
- Тивко или социјално повлекување;
- Недоверба и сомневање;
- Страв дека ќе дојде до нова катастрофа;
- Физички заболувања/поплаки;
- Прилепување кон родителите - чувство на несигурност/ несигурност;
- Кошмари/нарушувања на спиењето;
- Назадување кон развојно помлади форми на однесување (т.е. мокрење во кревет) и
- Немир, непослушност, пркос.

Многу од овие реакции може да исчезнат за неколку месеци во зависност од видот на кризата и еластичноста на детето. Овој процес може да се поддржи преку развојно

соодветни активности за промовирање на психосоцијалната благосостојба. Екстремниот стрес кај возрасните, а особено родителите, бремените жени и другите старатели може директно да влијае на психосоцијалната благосостојба на децата.

6. ТЕОРИИ НА ВОНРЕДНА СОСТОЈБА И НЕЈЗИНО ВЛИЈАНИЕ СО АКЦЕНТ НА СОЦИЈАЛНИОТ ЖИВОТ НА НАЈМЛАДИТЕ

Кризна ситуација подразбира широк спектар на настани, од сообраќајни несреќи, природни непогоди до несреќи за време на војната. Тие можат да бидат предизвикани од природни и човечки постапки и можат да имаат меѓународна, национална, локална и организациска димензија. Природата на управување со кризи зависи од локалните економски и социјални услови. Процесот на управување со кризи вклучува четири фази: ублажување (ублажување), подготвеност, одговор и закрепнување. Во фазата на подготвеност, менаџерите за кризи развиваат акциони планови за потенцијални катастрофи, додека во фазата на ублажување, се прават напори да се спречи кризниот настан да прерасне во катастрофа или да се обиде да ги намали ефектите од постојните катастрофи. Фазата на одговор вклучува мобилизација на потребните услуги и првите лица што дојдоа во областа погодена од кризната ситуација, а фазата на закрепнување се фокусира на враќање на погодената област во првобитната состојба. Основните ресурси за управување со кризи се: човечки ресурси, материјални ресурси, простор, ресурси за знаење и информации, инфраструктура, финансиски ресурси и време. Една од основните интервенции што треба да се обезбедат во кризни ситуации се психолошките кризни интервенции.

Кризата е ментална состојба предизвикана од кризен настан во кој вообичаените механизми за справување со проблемите не се ефективни. Во криза, луѓето се обземени од чувство на ранливост поради можна или вистинска загуба на лица, добра или вредности важни за поединецот; чувство на контрола; исклучително силно чувство на ранливост; чувството дека не можат да ја решат кризата без туѓа помош; силни емоции на страв, тага, беспомошност, вознемиреност, грешки во расудувањето, тешко донесување одлуки, слаба концентрација, заборавање. Лицето во кризна состојба е отворено за психолошки интервенции, бидејќи вообичаените одбранбени механизми се ослабени, а воспоставените начини за решавање на тешкотиите се неуспешни.

Психолошките кризни интервенции се однесуваат на методите што се користат за да се обезбеди итна помош на поединци кои доживеале настан што предизвикал емоционален (страв, лутина, вина), когнитивни (тешкотии во концентрацијата,

конфузија, кошмари), физички (главоболка, вртоглавица, замор) и проблеми во однесувањето (немир, изолација, проблеми со спиењето, апетит). Целта на психолошката интервенција е да им помогне на луѓето полесно да се справат со преживеаниот настан и да го интегрираат истиот настан во нивното животно искуство за да можат да продолжат со нормален живот. Секоја психолошка интервенција подразбира воспоставување доверба и проценка на адаптивните капацитети и социјалната мрежа на лице во кризна ситуација. Важно е целата заедница да биде информирана за природата на привремените реакции во такви услови, а лицето што дава психолошка помош треба да го охрабри лицето во криза да најде алтернативни решенија и нови механизми за справување.

Секоја вонредна состојба, неопходните мерки за ограничување донесени за заштита на здравјето на населението-и нејзините социо-економски ефекти влијаат врз различните димензии на благосостојбата на децата, ставајќи ги меѓу главните жртви на оваа криза.

Секоја вонредна ситуација, без разлика дали е направена од човек или природна, има потенцијално катастрофални ефекти врз животот на луѓето, особено оние што се најранливи, како што се жените и децата. Но, што значи вонредна состојба? Луѓето имаат две сосема различни гледишта: тоа е или директна и опиплива закана за безбедноста, како што е судир, полициски час, окупација или инцидент со пукање, или тоа е долгорочен процес на лишување од права, шанси и можности - со други зборови, „тивки“ вонредни ситуации кои секојдневно се закануваат по животот на безброј деца. Меѓутоа, како да се справите со овие два вида итни случаи, е сосема различно, *„Важно е навистина да се знае за што се работи во случајот на вонредната состојба - во споредба со долгорочниот развој“*

Вонредната состојба можеме да ја именуваме како ситуација која ги загрозува животите и благосостојбата на голем број на население и во која се потребни вонредни активности за да се обезбеди нивниот опстанок, грижа и заштита. Итните случаи може да вклучуваат вооружен конфликт, тероризам, заедничко насилство, тортура и ситуации на политичка нестабилност. Природните катастрофи се итни случаи со природни, а не човечки причини - иако влијанието на човекот врз животната средина може да биде поврзано со некои природни настани. Вообичаените природни катастрофи вклучуваат земјотреси, вулкански ерупции, суша, поплави, урагани/циклони, цунами и глад. Како и сложените итни случаи, природните

катастрофи може да имаат длабоки ефекти врз психосоцијалната благосостојба на децата и нивните семејства.

Двата највообичаени типови итни случаи се сложени итни случаи и природни катастрофи. Комплексната вонредна состојба е дефинирана како „хуманитарна криза во земја, регион или општество каде што има целосен или значителен распад на власта како резултат на внатрешен или надворешен конфликт и кој бара меѓународен одговор што го надминува капацитетот на која било агенција и/или тековна програма на Обединетите нации “. Ваквите сложени итни случаи обично се карактеризираат со големо насилство и загуба на живот, масовно раселување луѓе, раширена штета на општествените структури и економии и колапс на политичката власт и владеење на правото, како што е случај со тивкиот непријател, кој уште го нарекуваме тивката војна во која загубивме доста човечки животи и многу фамилии остаава без саканите членови, претходно противејќи се и неверувајќи во сложеноста и тежината која со себе ја носи оваа комплексна вонредна состојба. Овие ситуации бараат голема разноликост, повеќеслојна хуманитарна помош, иако таквите напори може да бидат оспорени со политички и воени ограничувања и значителни безбедносни ризици за хуманитарните работници.

Покрај вонредните случаи, хуманитарните интервенции често се неопходни во други ситуации. Пост-итните поставки може да бараат континуирани хуманитарни напори кои работат кон развој и стабилност. Масивната економска нестабилност може да влијае на благосостојбата на засегнатите до тој степен што бараат надворешна интервенција. Ситуациите со широко распространет криминалитет, како што се оние поврзани со банди поврзани со дрога, исто така може да достигнат точка да влијаат врз голем број луѓе и да бараат вонредни мерки. Важно е да научиме да се осврнеме на некои пристапи кои се соодветни за работа со деца, семејства и заедници во овие ситуации.

6.1.Најранливите групи во вонредникризни ситуации и нивните потреби

Инвестирањето во деца не е само инвестиција во посреќна и поуспешна иднина за поединечно дете, туку е и најпрофитабилна инвестиција за целото општество. Според Конвенцијата за правата на детето, дете е секое лице на возраст под 18 години. Сите деца имаат основни, неделиви, меѓусебно зависни и подеднакво важни права што им припаѓаат од раѓање без ограничувања и ги опфаќаат сите области од нивниот живот (Конвенција за правата на детето, 1989 година).

Правата овозможуваат активно учество на детето во нивната околина. Се разбира, правата и обврските се неразделни, но возрасните што го опкружуваат детето имаат активна улога во исполнувањето на двете, бидејќи децата можат да преземат одговорност до степенот соодветен за нивното ниво на развој. Но, и покрај сите права и обврски на децата на државата, децата припаѓаат на најранливата и најзагрозената група во едно општество. Нивната ранливост се манифестира првенствено преку нивните развојни карактеристики и зависност од возрасните во исполнувањето на основните потреби и гарантираните права.

Со цел да се заштитат најранливите категории деца, Ворлд Визија разви Стандарди за заштита на децата во кризни ситуации (2006) и идентификува четири фактори на ризик кои негативно влијаат врз развојот и благосостојбата на децата, што ги прави особено ранливи, имено:) екстремно лишување, б) дискриминација, в) нехумана или експлоататорска врска и г) катастрофа и несреќа. Една од причините за ранливоста на децата се катастрофи и несреќи. Причината за ова лежи во фактот дека на децата не им се дава потребната помош и поддршка, а онаа што се обезбедува е главно фокусирана на физиолошките потреби. По првичниот шок од катастрофата / несреќата, с still уште се заборава дека на децата треба да им се создаде средина во која ќе ги задоволат сите други основни потреби - потребата за безбедност и заштита од какво било заканувачко однесување и односи. Важно е да се знае дека една личност, неговиот развој и однесување се определуваат со комплексен и разновиден систем на потреби. Затоа, скоро секој општествен и индивидуален проблем има свој корен и потекло во човечките потреби.

Потребата е состојба на нерамнотежа во организмот што настанала со промена на една или повеќе состојби во внатрешноста или околината за време на која настанала хомеостазата, односно за време на која организмот се нашол во состојба на потреба. Една од најчесто цитираните теории за потреби е хиерархијата на потребите на Маслоу. Според Маслоу, постојат пет типа на потреби: физиолошки потреби, потреба за сигурност, потреба за љубов и припадност, потреба за почит и самопочит и потреба за самоактуализација. Хиерархијата на потребите на Маслоу често е претставена во форма на пирамида на пет нивоа, при што физиолошките потреби се основа за разбирање и примена на оваа теорија во секојдневниот живот. Важно е прво да се задоволат потребите на поништото ниво, потоа оние на повисокото ниво. Непочитувањето на редоследот на задоволување на потребите за одреден период може

да има негативни последици, како што се фрустрација, чувство на беспомошност, незадоволство, агресија и слично.

Како да се задоволат потребите на децата? Физиолошките потреби вклучуваат: потреба за храна, вода, дишење, движење, одмор, избегнување на болка, спиење. Можно е да се вклучи секој физиолошки опис во нив, како што се разни сетилни задоволства (вкусови, мириси, скокотливи, милувања). Затоа, неопходно е да им се обезбеди на децата храна, вода и одмор во сите околности. Потребите за безбедност се состојат од оние за стабилност, слобода од страв, вознемиреност и хаос, од потребата за структура, ред, закони, граници, заштитник, несигурност на животот, безбедност на семејството, здравје, имот. Дете, дури и возрасен, само малку очигледно, сака безбеден, предвидлив, легален и организиран свет, свет на кој може да се потпре и во кој не се случуваат неочекувани, хаотични и опасни работи. Потребата за припадност и loveубов значи дека на детето му се потребни пријатели, топол однос со луѓето, место во неговата група или семејство, потреба да се избегне осаменост, отфрлање и слично. Важноста и вредноста на соседството, сопствениот простор и општеството не треба да се потценуваат. Луѓето денес, генерално, имаат потреба од интимност, припадност и надминување на чувствата на отуѓеност и осаменост.

Потребата за (само) почитување има двоен фокус. Сите поединци пред светот покажуваат потреба од сила, достигнување, компетентност, самодоверба, независност и слобода. Во исто време, тие имаат потреба другите да ги почитуваат, потреба за статус, признание, внимание, важност, достоинство. Значи, на детето му се потребни ситуации во кои ќе покаже на пр. вашата компетентност, но и добијте признание за она што го правите. Потребата за самореализација подразбира стремеж да се реализира она што постои во човекот како можност, целосно да се искористат расположливите таленти, капацитети и потенцијали. Човекот треба да стане она што е способен да стане и на тој начин да остане верен на својата природа. Посебните форми преку кои се манифестира оваа потреба се многу разновидни и варираат од индивидуа до индивидуа. Оваа потреба ја вклучува потребата за морал, креативност, спонтаност, решавање проблеми, намалување на предрасудите и прифаќање факти. Кога читаме за потребите, ни станува јасно дека исполнувањето на истите е неопходно во секојдневните животни околности, особено кога детето доживува катастрофа. Тогаш е неопходно да се обезбеди простор и време што ќе обезбедат сигурност, ќе дадат чувство на организација, предвидливост, интимен однос со луѓето; доведете го детето во ситуација кога се чувствува заштитено, компетентно, почитувано; можност да

бидете креативни, слободни, спонтани, да решавате проблеми, да се реализирате. Затоа е неопходно да се доведат децата од кризна состојба во состојба на безбедност. Таквите места во вонредни ситуации можат да бидат Детски катчиња.

6.2.Грижа на децата во време на епидемија од Ковид 19

За време на кризата предизвикана од вирусот КОВИД-19, децата како и возрасните се изложени на различни информациии и се соочени со промени во секојдневното функционирање. Промените во секојдневното функционирање (останување дома, отсуство на другарување со врсници, online настава...) може да предизвикаат низа непријатни емоции кај децата.

Во општествени услови во кои има измени во секојдневните рутини, навики и задоволување на потреби, очекувано е и возрасните да чувствуваат страв, вознемиреност, збунетост, лутина, несигурност, зголемена претпазливост, раздразливост, тага, беспомошност, тешкотии во концентрирањето и сл.

Овие реакции се очекувани и за нивно справување најмногу од сè, потребна е поддршка од најблиските како и подршка од системот и од оние чинители кои со своите активности се грижат за добросостојба на детето, на семејството и граѓаните во ризици кои ја нарушуваат нивната благосостојба.

Семејствата во кризна ситуација може да функционираат дури и подобро доколку родителите умеат да ги искористат сите свои знаења и вештини. Изменетата семејна динамика влијае на сите членови во семејството и придвижува лавина чувства. Престојот во домот родителите треба да го искористат за заеднички активности, јакнење на сигурноста, приврзаноста со децата и зацврстување на емотивните односи.

Кризната ситуација претставува воедно и прилика да се помогне на децата да научат повеќе за себе, за родителите, за самоподдршката и самозаштитата бидејќи тоа е клуч за нивното растење и развивање. Сега децата може да научат што значи емпатија, да ги препознаат своите но и туѓите чувства. Во кризни или вакви ситуации родителите се носители на сигурност или пак се извор на стравови што понатаму го одредуваат однесувањето на децата.

Децата ќе чувствуваат несигурност и ќе бидат вознемирени доколку родителите своите стравови, загриженост ги вербализираат пред нив. Родителите треба да се присебни, да имаат контрола врз себе за да можат да имаат контрола и врз децата. Децата во новата ситуација ги имитираат возрасните и на тој начин усвојуваат нови обрасци на однесување што ќе им помогне да се прилагодат на новите околности. На

децата треба да им се каже дека постои вирус кој се вика КОВИД-19 кој се шири многу брзо и заради тоа правиме се за да го спречиме ширењето. Затоа е многу важно да се придржуваме на хигиенските препораки за миење раце, начин на кивање и кашлање.

Особено во последниот период актуелно е прашањето за враќање на децата во училиште/детски градинки, кое го подели мислењето на стручните лица, пошироката јавност,родителите и децата, за и против предлогот. Но сите се согласуваат дека детството е многу важен период во животот особено за понатамошен правилен психофизички развој на децата и чувство на сигурност и припадност. Тоа чувство делумно беше загрозено со вонредната состојба и мерките. Затоа е неопходно децата да се вратат на секојдневната рутина, а стабилната врска помеѓу децата и родителите ја зголемува нивната отпорност кон чести промени и полесна адаптибилност.

Училиштето на децата им дава многу повеќе од фактографски знаења, читање, пишување и разбирање на математички формули. Училиштето е место за стекнување на социјални и емоционални вештини, помош и поддршка, другарување и комуникација која не може да се обезбедат преку интернет и од дома. За многу семејства, училиштето е местото каде што децата добиваат оброци, пристап до интернет и други важни услуги. Затоа е неопходнода се подготви план за едукативна помош кога училиштата повторно ќе се отворат на оние кои имаат некаква потреба, како на пример деца за кои постои ризик да го напуштат образованието или деца кои имаат некаква потреба/ризик, со вклучување на локалните служби за заштита на децата и службите за социјална заштита.

Одењето на училиште веројатно ќе изгледа малку поразлично од она на што навикнале децата и родителите. Можно е училиштата да се отворат за одреден временски период и повторно да се донесе одлука за нивно затварање, во зависност од локалниот контекст и подготвеноста на општините да создадат услови за настава. Протоколите за безбедно враќање на децата во училиште се изготвени, што е многу важен аспект за безбедноста и сигурноста на децата и наставниците, но многу малку се зборува како оваа ситуација ќе влијае на децата и како да се подготват децата за враќање на училиште во време на пандемија со сите мерки за заштита. „Протокол“ или формула за лесен пристап до секое дете за да му се објасни „новата нормалност во училиште“ се уште нема. Но има совети и препораки за родителите како полесно да се направи трансферот од домашен карантин и учење од дома - до училиште и учење со безбедносни мерки за заштита.

Децата поминаа низ необични и вознемирувачки времиња и затоа потребно е да се подготват за новата ситуација. Клучни области на кои треба да се даде приоритет и да се поддржат се добросостојбата, довербата и безбедноста на децата. Кај возрасните, а пред се на родителите е одговорноста за благосостојба на детето. Доколку детето живее во семејство на разделени/разведени родители, тоа е изложено на потенцијални негативни последици како заради недостиг на заедничкото хармонично живеење со двата родителa, уште повеќе поради интензитетот на конфликтот меѓу родителите.

Оние деца чии родители сè уште имаат почести или секојдневни конфликти по разделбата, и се изложени на такви расправии се поголем ризик за подоцнежен правилен емоционален развој отколку децата чии родители после развод соработуваат. Во секоја ситуација, па така и во условите на епидемија од КОВИД-19, согласно препораките на надлежни органи поврзано со превенција и заштита од заразата од вирусот, родителите се должни да воспостават соработка и да се обезбедат услови кои ќе овозможат индиректна комуникација на детето со другиот родител, како и други права кои се во најдобар интерес на детето.

Она што со сигурност може да се констатира е дека многу од овие реакции ги чувствуваат и децата, некои од нив ги чувствувале и во претходниот период (пред и за време на разводот или одвојување), а некои од нив се со поголем интензитет во тековната здравствена криза.

Дополнителен товар на детето на разделени родители претставува продолжување на конфликтот и меѓусебно недоразбирање на родителите кои во очите на детето му се најважни и најпотребни во сегашната состојба, кога општата здравствена безбедност е нарушена.

Начинот и пристапот на родителот/старател треба да се адаптира кон возраста на детето и неговите индивидуални карактеристики. Помалите деца делумно разбираат дека се случува нешто важно и доколку родителите, на соодветен начин за возраста им објасниле зошто е променет начинот на живот и рутина, на едно општо ниво, тоа би било смирувачко за децата на предучилишна возраст. Тие се потпираат на родителите и нивните конкретни совети.За помалите деца, играта може да биде одличен начин да им помогне да ги изразат своите чувства или да зборуваат за своите грижи.

Училишните деца од одделенска настава, го разбираат проблемот и ситуацијата во која се живее и разбираат дека постои одреден ризик. Имаат грижи и емоции на страв, но можеби не ја разбираат веројатноста дека тие или некој нивни близок може да се разболи. Особено за првачињата, па и за децата до трето одделение, клучно е да

тргнат на училиште за да добијат претстава за училиштето, училницата, за настава и улогата на наставничката и да се воспостават основните правила за да може доколку е потребно да се вклучат во on-line настава. Во сите ситуации и за секоја возраст, родителите/старатели/ се мошне важни за децата.

Адолесцентите имаат полна свесност, информации и знаења за ситуацијата, но се наоѓаат во специфичен развоен период каде бунтовноста и самодокажувањето може да им попречи во донесување на правилни одлуки. Мора да се има предвид и силата на врсничката група и нејзиното влијание. И во овој случај родителот/старателот има важна улога да го потсетува детето на забраните кои се надвор од нивна контрола и важат за сите и заеднички да носат одредени одлуки.

Заедничкиот непријател - коронавирусот, ја зголемува сплотеноста и кохезивноста помеѓу луѓето, а во овој случај помеѓу децата и родителите/старатели односно семејството кое е главен носител во процесот на полесно справување на децата со овие промени и безбеден раст и развој во изменети услови за живот.

6.3.Развојни карактеристики на децата и нивните потреби во вонредни ситуации

Овој дел од трудот дава преглед на карактеристиките на развојот на децата и за конкретната возрасна група: неонатална возраст до две години и предучилишна возраст помеѓу 3 и 6 години. За секоја возраст, накратко се опишани моторниот развој, когнитивниот развој, развојот на говорот и социоемоционалниот развој и игра. Покрај презентирањето на одредени аспекти на развојот, посебно внимание се посветува на реакциите и потребите на децата во кризни вонредни ситуации.

Познавањето на карактеристиките на развојот на децата и вообичаените реакции во вонредни ситуации овозможува обезбедување соодветна поддршка за детето и следење на неговите потреби во даден контекст. Денес гледаме на детето како целина, и на неговиот развој како комплексен феномен што е повеќе од збир на индивидуални аспекти на развојот. Таквиот пристап, кој ние го нарекуваме холистички, ги поставува следниве принципи (Старц, 2004):

- Развојот започнува пред раѓање ;
- Развојот има неколку меѓусебно поврзани димензии. Ова вклучува физички, когнитивни, емоционални и социјални случувања кои влијаат едни на други и се

развиваат паралелно. Затоа, секоја развојна интервенција влијае на сите области на развој;

- Развојот се одвива во предвидливи чекори и учењето се одвива во препознатливи секвенци во кои има голема индивидуална варијабилност во брзината на развој и стил на учење на детето;
- Развојот и учењето настануваат како резултат на интеракцијата на детето со луѓе и предмети од околината и
- Детето е активен носител на сопствениот развој.

Предучилишна возраст

Брзиот развој од возраста на новороденчето е забавен во предучилишниот период. На шестгодишна возраст, пропорциите на телото се слични на оние на возрасните. На тригодишна возраст, детето трча добро, ја фрла топката и не ја губи рамнотежата, оди по скалите како возрасен и облекува чевли додека во исто време се бори со врвките за чевли на чевлите. На петгодишна возраст, тој фаќа со двете раце, ја удира топката од ѕидот, скока преку јажето за скокање, може сам да се облекува и е способен да црта форми како што е триаголник. Најважното нешто што се случува во раното детство е развојот на способноста да се размислува симболично. Детето веќе не е обврзано со постапки и перцепции за да може да размислува - тој само што почнува да размислува за работите. Тој разбира дека нешто може да стане она што навистина не е, исто како што парче дрво може да стане летачки авион. Детето користи симболи и ова му олеснува решавање проблеми и комуникација со другите. За да бидат вешти во служењето симболи, децата треба да се охрабрат да зборуваат и читаат на глас. Развојот на говорот во периодот од третата до шестата година е интензивен. Во третата година, речениците се составени од повеќе зборови и вокабуларот постојано се зголемува. На петгодишна возраст, децата ги совладуваат основите на граматиката и започнува интересот за пишаниот јазик. До шестгодишна возраст, вокабуларот вклучува околу 15.000 зборови. (Хванг и Нилсон, 2000; Васта и сор., 2001).

Децата во овој период често разговараат сами со себе. Како што растат децата, ова се развива во тивок внатрешен монолог. Истражувањата покажуваат дека ако ги научиме децата да ги изразат своите мисли пред проблем, тие полесно го решаваат и подобро се сеќаваат како дејствувале. Во овој период, имаше зголемен интерес за изразување преку цртање. Цртежот на двегодишно дете е апстрактен, додека на четиригодишна возраст, децата исто така почнуваат да ја покажуваат реалноста. Во

предучилишниот период, играта има посебно место во животот на децата. Секоја нова вештина што се учи е нова можност за игра и обратно. Преку играта, детето учи да се справува со односите, проблемите и конфликтите, ги учи општествените норми и улоги и го развива својот идентитет и самосвест. За време на играта, се обучуваат изразување и комуникација.

Кога станува збор за социо-емоционалниот развој, постојат големи разлики помеѓу тригодишните и шестгодишните деца. Кај тригодишно дете, играта е повеќе индивидуална или паралелна со другите, што значи дека тие играат еден до друг. Постарите деца почнуваат да играат игри што имаат правила и се согласуваат за содржината и начинот на игра. Тригодишното дете честопати е пркосно и покажува бурни емоции, додека типичното шестгодишно дете повеќе соработува и е задоволно од она што го работи. Силно влијание врз однесувањето децата имаат возрасни - ако возрасните се агресивни, честопати децата се агресивни, ако возрасните покажуваат просоцијално однесување, децата почесто го прават истото.

Бидејќи децата од предучилишна возраст имаат ограничени можности да разберат што всушност се случило за време на одредена вонредна ситуација, им треба помош од возрасните за да се приближат до настанот, на пр. преку игра, цртање или разговор. Возрасните не треба да кријат што се случило, особено ако кризните настани вклучуваат губење на сакани, туку треба отворено да зборуваат за кризниот настан. Возрасните можеби мислат дека е подобро да не разговараат со детето за загубата, бидејќи тоа само може да го направи потажен. На овој начин, возрасните се обидуваат да се заштитат од тагата на децата што е тешко да се поднесе и предизвикува чувство на беспомошност. Важно е да знаете дека детето што изгубило некого е тажно без разлика дали разговараме со него или не. Ако разговараме со детето, му даваме чувство на сигурност и поддршка. Стресните реакции кај децата од предучилишна возраст на емоционално ниво може да вклучуваат: страв дека настанот ќе се повтори, страв од разделба, вознемиреност, лутина, тага. Во размислувањето, децата може да имаат потешкотии со вниманието и концентрацијата и повторување на мислите поврзани со настанот. Конфузијата и потребата да се разбере што се случило, исто така, може да преовладуваат во мислењето.

6.4.Последици од вонредни ситуации што влијаат врз децата, нивните семејства и заедници

Вонредните ситуации, без разлика дали се направени од човек или природни, можат да влијаат на популацијата на огромен број начини. За децата и младите, итните вонредни случаи претставуваат посебна закана за нивната заштита, ментално и физичко здравје и целокупниот развој. Итните случаи исто така може да имаат дополнително влијание врз функционирањето на нивните семејства и заедници.

Во вонредни случаи, населението може да се расели, да се уништи инфраструктурата, да се нарушат социјалните услуги и да се променат односите со заедницата. Тензиите и поделбите во заедницата може да се зголемат поради конфликт или пристап до ретки ресурси. Значајни ресурси и услуги, вклучително болници, верски институции, училишта, социјални услуги и правни/правосудни системи може да станат цел на завојуваните страни, дефект поради колапс на власта, финансиска поддршка, безбедност или едноставно преоптоварување од потребите на заедницата што ги надминуваат капацитетите на системите.

Губењето на овие клучни услуги и ресурси заедно со распадот на граѓанското општество има длабок ефект врз благосостојбата на поединците, семејствата и заедниците. Всушност, цели општества или нации може да бидат погодени од итни случаи од големи размери, што резултира со долгорочни системски промени.

Затоа, корисно е да се испита влијанието на вонредните ситуации врз секој сегмент од заедницата, сфаќајќи дека влијанијата се меѓусебно поврзани и сложени. Подолу се дадени неколку примери за вообичаени последици од итни случаи врз децата, нивните семејства и заедници.

Како нова актуелизирана вонредна состојба, како во нашата земја така и низ целиот свет, е загрозеноста и брановите на вирусот Ковид-19, кој воведе значителни промени во животите на сите поединци, каде не беа исклучени ни децата, кои се дел од „оштетените“ во социјален аспект.

КОВИД-19 може бргу да го измени контекстот во кој живеат децата. Карантинските мерки како што се затворање на училиштата и ограничување на движењето ги нарушуваат детските навики и социјална поддршка, истовремено подложувајќи ги родителите и старателите на нов стрес при што можеби ќе треба да најдат нови опции за згрижување на децата или да се откажат од работа. Стигмата и дискриминацијата во врска со КОВИД-19 може да ги направат децата поранливи на насилство и психосоцијален притисок. Мерките за контрола на болеста во кои не се земаат предвид родово-специфичните потреби и ранливост на жените и девојчињата, исто така, може да ги зголемат ризиците при заштитата и да доведат до негативни

одбранбени механизми. Децата и семејствата кои веќе се ранливи поради социо-економската исклученост или кои живеат во пренаселени средини се особено изложени на ризик.

Како дел од забележаните ризици за детска заштита и социјален развој, во ова време на сегашната пандемија, се наведени подолу:[13]

Ризик за детската заштита: Физичко-емотивно малтретирање

- Намален надзор и занемарување на децата;
- Пораст на злоупотреба на децата и домашно/ меѓусебно насилство;
- Труење и други опасности и ризици од повреди на децата и
- Притисок врз или немање пристап до служби за детска заштита.

Причини:

- Затворање на градинките/училиштата, обврски за одење на работа на старателите, болест, карантин/изолација на старателите;
- Поголема психосоцијална вознемиреност кај старателите и членовите на заедницата;
- Достапност и погрешна употреба на токсични средства за дезинфекција и алкохол и
- Отежнато пријавување на инциденти.

Ризик за детската заштита: Родово насилство (РН)[14]

- Поголем ризик од сексуална експлоатација на децата, како на пр., сексуални услуги заради помош, комерцијална сексуална експлоатација и принудни детски бракови.
- Притисок врз, или немање пристап до служби за детска заштита/РН.

Причини:

- Намалена семејна заштита на децата;
- Намалени приходи во домаќинството и/или потпирање врз надворешни лица за транспорт на стоки и услуги во заедницата ;
- Родово наметнати домашни обврски за девојчињата, како на пр., грижа за членовите во семејството или домашни задолженија и

[13]The potential impact of the COVID-19 pandemic on child growth and development: a systematic review, J Pediatr (Rio J). 2020 Sep 23.

[14]Mitić, M. (2012), Porodica I promene, Beograd: Institut za pedagosko – psiholoska istrazivanja, страна 127.

- Отежнато пријавување инциденти и барање медицинска помош или друга поддршка.

Ризик за детската заштита: Ментално здравје и психосоцијална вознемиреност

- Вознемиреност на децата поради смрт, болест или одвоеност од некој близок, или поради страв од болеста.
- Влошување на претходно постоечка нарушена душевна состојба.
- Притисок врз, или недостаток на пристап до услуги за ментално здравје и психосоцијална поддршка.

Причини:

- Зголемено ниво на стрес поради изолација во болнички одделенија или во домашен карантин;
- Децата и родителите/старателите со претходно постоечки душевни состојби може да немаат пристап до вообичаениот третман или поддршка и
- Карантинските мерки може да создадат страв и паника во заедницата, особено кај децата, ако не разбираат што се случува.

Ризик за детската заштита: Детски труд

- Зголемен ангажман на децата во опасен или експлоататорски труд

Причини:

- Губење или намалување на приходот во домаќинството и
- Можност или очекување за работа поради затворање на училиштата.

Ризик за детската заштита: Непридружувани и одвоени деца

- Одвојување
- Останување без придружба или станување глава на домаќинството
- Сместување во институција

Причини:

- Губење на родителите/старателите поради болест;
- Изолација/карантин на старателот(ите) освен детето(цата) и
- Деца испратени од родителите да престојуваат кај други роднини во непогодени подрачја.

Ризик за детската заштита: Социјална исклученост[15]

- Социјална стигматизација на заразени лица или поединци/групи за кои постои сомнеж од зараза
- Зголемен ризик/ограничена поддршка за децата кои живеат/работат на улица и други деца што веќе се во ризик
- Зголемен ризик/ограничена поддршка за децата во судир со законот, каде спаѓаат и децата во институции од затворен тип

Причини:

- Социјална и расна дискриминација на поединци/групи за кои постои сомнеж од зараза;
- Несразмерни ефекти врз загрозените и маргинализираните групи;
- Затворање/непристапност на основни услуги за ранливите деца и/или семејства;
- Нарушување на процесите на матична евиденција поради карантин.

6.5. Ресурси за поддршка на социјалната и емоционалната благосостојба на децата за време на пандемијата КОВИД-19

Додека Центрите за контрола и превенција на болести (ЦДЦ) во моментов известуваат дека ризикот од изложеност на КОВИД-19 е мал за младите луѓе, истражувањата за природни катастрофи јасно покажуваат дека, во споредба со возрасните, децата се поранливи на емоционалното влијание на трауматски настани што го нарушуваат нивниот секојдневен живот. Овој ресурс нуди информации за поддршка и заштита на емоционалната благосостојба на децата додека се развива оваа здравствена криза.

Во услови на појава на КОВИД-19, секојдневниот живот се промени и ќе продолжи да се менува за повеќето луѓе, честопати со малку забелешка. Децата може да се борат со значителни прилагодувања на нивните рутини (на пример, затворање училишта и грижа за деца, социјално дистанцирање, затворање дома), што може да го попречи нивното чувство за структура, предвидливост и безбедност. Младите луѓе - дури и доенчиња и мали деца - се жестоки набудувачи на луѓето и средините и забележуваат и реагираат на стрес кај нивните родители и други негователи, врсници и членови на заедницата. Тие можат да поставуваат директни прашања за тоа што се

[15] Mitić, M. (2012), Porodica I promene, Beograd: Institut za pedagosko – psiholoska istrazivanja, страна 122.

случува сега или што ќе се случи во иднина и може да се однесуваат поинаку како реакција на силни чувства (на пример, страв, грижа, тага, лутина) за пандемијата и состојбите поврзани со нив. Децата, исто така, може да се грижат за сопствената безбедност и безбедноста на своите најблиски, како ќе ги задоволат основните потреби (на пример, храна, засолниште, облека) и неизвесности за иднината.

Додека повеќето деца на крајот се враќаат на вообичаеното функционирање кога добиваат постојана поддршка од чувствителни и одговорни старатели, други се изложени на ризик да развијат значителни проблеми со менталното здравје, вклучувајќи стрес, анксиозност и депресија поврзана со трауми. Деца со претходна траума или веќе постоечки ментален,

физички или развојни проблеми - и оние чии родители се борат со нарушувања на менталното здравје, злоупотреба на супстанции или економска нестабилност - се особено изложени на висок ризик за емоционални нарушувања.

Реакциите на пандемијата може да се разликуваат

Одговорите на децата на стресни настани се единствени и разновидни. Некои деца може да бидат раздразливи или воздржани, а некои може да се повлечат, да бараат дополнително внимание или да имаат потешкотии со грижата за себе, спиењето и јадењето. Новите и предизвикувачки однесувања се природен одговор, а возрасните можат да помогнат со покажување емпатија и трпеливост и со мирно поставување ограничувања кога е потребно.

Обезбедено присуство на чувствителен и одговорен старател

Примарниот фактор за закрепнување од трауматски настани е присуството на возрасен поддржувач, грижлив во животот на детето. Дури и кога родителот не е достапен, децата можат многу да извлечат корист од грижата што ја даваат другите возрасни (на пример, згрижувачки родители, роднини, пријатели) кои можат да им понудат конзистентна, чувствителна грижа што ќе ги заштити од штетните ефекти на пандемијата.[16]

Социјалното дистанцирање не треба да значи социјална изолација

На децата - особено малите деца - им треба квалитетно време со своите старатели и други важни луѓе во нивниот живот. Социјалната поврзаност ги подобрува шансите на децата да покажат отпорност на катастрофа. Важни се креативните

[16] The potential impact of the COVID-19 pandemic on child growth and development: a systematic review, J Pediatr (Rio J). 2020 Sep 23.

пристапи за да останете поврзани (на пример, пишување писма, видео разговори преку Интернет).

Обезбедување информации соодветни за возраста

Децата имаат тенденција да се потпираат на својата имагинација кога немаат соодветни информации. Одлуките на возрасните да ги задржат информациите обично се повеќе стресни за децата отколку да ја кажат вистината на начин соодветен за возраста. Наместо тоа, возрасните треба да им се стават на располагање на децата да поставуваат прашања и да зборуваат за нивните грижи. Тие, на пример, може да им обезбедат можност на децата да пристапат до книги, веб-страници и други активности за СОВИД-19 кои презентираат информации на начин што е пријателски за децата. Покрај тоа, возрасните треба да ја ограничат изложеноста на децата на медиумско покривање, социјални медиуми и разговори за возрасни за пандемијата, бидејќи овие канали може да бидат помалку соодветни за возраста. Постојаниот пристап до вести и социјални медиуми за пандемијата и постојан разговор за закани по јавната безбедност може да предизвика непотребен стрес за децата.

Создавање безбедна физичка и емоционална средина

Прво, возрасните треба да ги уверат децата за нивната безбедност и безбедноста на саканите и да им кажат дека е задача на возрасните да ја осигураат нивната безбедност. Второ, возрасните треба да одржуваат рутини за да им овозможат на децата чувство на сигурност и предвидливост (на пример, редовно спиење и оброци, дневни распореди за учење и игра). И трето, возрасните треба да го поддржат развојот на регулативата кај децата. Кога децата се под стрес, нивното тело реагира со активирање на нивните системи за одговор на стрес. За да им помогнете да управуваат со овие реакции, важно е и да ги потврдите нивните чувства (на пример, „Знам дека ова може да изгледа страшно или огромно“) и да ги охрабрите да се вклучат во активности што им помагаат да се саморегулираат (на пример, вежбање, длабоко дишење , активности за внимание или медитација, редовни рутини за спиење и јадење). Покрај тоа, од суштинско значење е и за емоционалната и физичката благосостојба на децата да се осигура дека семејствата можат да ги задоволат нивните основни потреби (на пример, храна, засолниште, облека).

Важно е децата да бидат зафатени со своите омилени активности

Кога им е досадно на децата, нивното ниво на грижа и нарушувачки однесувања може да се зголеми. Возрасните можат да обезбедат опции за безбедни активности (на пример, игра надвор, блокови, моделирање глина, уметност, музика, игри) и да ги

вклучат децата во идеи за други креативни идеи. На децата им треба доволно време да се вклучат во игра и други радосни или искуства за учење без да се грижат или зборуваат за пандемијата.

Зголемување на самоефикасноста на децата

Самоефикасноста е чувството да се има агенција или контрола-особено важна карактеристика за време на страв и неизвесност. Децата честопати се чувствуваат повеќе под контрола кога можат да играат активна улога во помагање на себе, на своите семејства и на нивните заедници.

На пример, децата можат да помогнат следејќи ги безбедносните упатства (на пример, миење раце), подготвувајќи се за затворање дома (на пример, помагајќи да се готви и замрзне храната) или волонтираат во заедницата (на пример, пишување писма или создавање уметност за постари возрасни лица или болни пријатели, споделување дополнителни резерви со соседот).

Нагласување на силните страни, надежта и позитивноста

Децата треба да се чувствуваат сигурно, сигурно и позитивно за својата сегашност и иднина. Возрасните можат да помогнат со фокусирање на вниманието на децата на приказни за тоа како луѓето се собираат, наоѓаат креативни решенија за тешките проблеми и ги надминуваат неволјите за време на епидемијата. Зборувањето за овие приказни може да биде лековито и смирувачко и за децата и за возрасните.

Како што видовме, итните ситуации можат да имаат различно влијание врз децата, нивните семејства и заедници. Присуството на силни заштитни фактори може да ги ублажи штетните ефекти и да промовира адаптивни реакции. Да разгледаме ситуација на присилно раселување на заедницата, претставувајќи предизвици за пристап до засолниште, храна, основни потреби и услуги. Детето кое е физички здраво, ќе биде подобро способно да се справи со активности како патување, здравствени ризици во околината или изградба на засолниште, отколку детето во лоша физичка состојба. Детето со добри интелектуални способности може да има поголема веројатност да обезбеди ресурси потребни за негова или нејзина храна, вклучувајќи засолниште, храна,

вода или заштита. Овие заштитни фактори се внатрешни за детето. Детето е дополнително поддржано од такви надворешни заштитни фактори како што е присуството на силни родители или други даватели на грижа за возрасни, кои можат да помогнат во задоволувањето на потребите на детето и да понудат физичка и емоционална безбедност. Други надворешни заштитни фактори може да вклучуваат

поддршка од заедниците, како што се културни или верски институции и практики кои ги зајакнуваат стратегиите за духовно справување. Овие можат да обезбедат удобност и чувство на цел, припадност и значење кога с else друго се промени во животот на детето. За некои деца, може да има отсуство на заштитни фактори. Или со текот на времето, или акумулација на премногу фактори на ризик, заштитните фактори може да се намалат, а механизмите за справување може да ослабнат. Дете кое добро се справува со вознемирувачката ситуација, а потоа станува физички болно или повредено, може да изгуби дел од неговата или нејзината способност да ги извршува секојдневните задачи неопходни за задоволување на потребите и одржување на чувството за нормалност. Ова губење на нормалноста може да влијае на нивното чувство за самодоверба и да влијае на нивната психосоцијална благосостојба.

Помош на децата за време на овој социоекономски шок

Пандемиите не се само медицински феномен, туку влијаат на поединецот и општеството на многу нивоа. Луѓето наоѓаат удобност и сигурност во предвидливоста на нивните животни навики и распоред, и во моментот кога избива пандемија, кога владата дава инструкции да се изолира и затвори и откаже се што е вткаено во нашиот секојдневен живот, многумина од нас може да доживеат непријатни емоции. Чувствуваме вознемиреност како одговор на несигурноста на ситуацијата, тага поврзана со губење на она на што сме навикнати - нашите дневни дози и среќа (и несреќи), и гнев, кому или што и да е, во нашите умови го обвинуваме за новото ситуација, објаснува психологот.

И додека сме фокусирани на се што не можеме или имаме, додека чувствуваме напад врз нашата слобода затоа што (привремено) се разделуваме од животот што го знаеме, додека сме лути поради нашето патување, концерт, затоа што не можеме да одиме во кино, бидејќи не можеме да го прославиме роденденот со пријателите затоа што не знаеме што ќе се случи, не смееме да заборавиме дека сеуште можеме да комуницираме, да учиме за с we за што вообичаено немаме време, навистина слушајте ги нашите деца, читајте книги, повикувајте пријатели, мајка, баба ... можеме да ги сакаме, да се грижиме, да ги разбираме другите и да ги заштитиме нив и себе си. Не сме немоќни додека не одлучиме да бидеме сами. Децата учат гледајќи нас возрасните,

а најгласната порака е токму она што го гледаат од нашите постапки. Исто така, постојат животни лекции што ни ги дава корона вирусот.

Бидете отворени и достапни за детето и прифаќајте ги непријатните емоции исто така

Нашите деца познаваат и ја препознаваат емоционалната клима во која се наоѓаат. Исто така е добро да разговарате за тоа како ве доживуваат, без разлика дали чувствуваат грижа или страв. Не треба да се преправаме дека сето ова не влијае на нас, туку да ги нормализираме нашите чувства во оваа с increasingly поинаква ситуација, со порака дека ќе помине и дека е важно да се обидеме да се заштитиме. Грижата, вознемиреноста, тагата и стравот се вообичаени емоции во итни случаи, а нивното избегнување може да ги направи уште посилни и подолготрајни. Ставете ги свесни, како и мислите и телесните чувства што се јавуваат кај нив, и запознајте се себеси и вашите начини на реагирање, а потоа помогнете му на вашето дете да го стори истото, и заедно разговарајте за тоа што помага кога се чувствуваме така. Не плашете се да разговарате со децата за вирусот корона. Повеќето деца веќе слушнале за вирусот, затоа родителите не треба да избегнуваат да зборуваат за него. Ако не зборуваме за нешто, децата всушност можат да се грижат повеќе. Треба прво да ги слушаме и да ги прашаме, па дури потоа да презентираме некои факти и да ги поминеме правилата што се важни сега со детето. Можеме да прашаме на пр. „Денес сите зборуваат за корона вирусот, кажете ми што слушнавте“; и „Како ви звучи / изгледа тоа? Дали има нешто што би сакале да ме прашате? “, Земајќи ја предвид развојната соодветност на информациите што им ги даваме. Она што е важно на која било возраст е да му биде достапно на детето. Дајте им доволно можности да ви поставуваат прашања. Вашата цел е да избегнете развивање фантазии или информации преку непроверени извори. Фокусирајте се на она што го правите за да ги зачувате сите безбедни, и нагласете му на вашето дете сите мерки на претпазливост што ги преземате и научете го да го стори истото.

Бидете пример за детето

Од очекуваното чувство на страв, реакциите како прекумерно следење на медиумите, складирање намирници и обид да се задржат навиките спротивни на препораките на експертите, можат да дадат очигледно чувство на контрола врз она што

изгледа како беспомошна ситуација. Освен што треба да се бориме со огромното чувство на паника наспроти разумот.

Ова е исто така можност за нас да научиме како да ја процениме точноста и вредноста на информациите што медиумите, не само сега, туку инаку, н shower тушираат. Важно е родителите да знаат како се одвива образованието денес преку многу медиуми и дека ако не се обидат да седнат со детето и да одговорат на неговите прашања, детето ќе бара одговори на непроверени места, што отвора пат за стравови, огромни, фантазии., а потоа и последиците од истото. Сега е време да им покажеме на децата со сопствен пример дека најдобрата и најважната превенција е критичкото размислување, и во разговор со нив ги упатуваме сите да не прашаат што ги интересира, и ако не го знаеме одговорот, ќе бараме информации заедно - на сигурни места.

Нагласете им на децата дека е важно да постапуваат одговорно кон другите и нивното здравје и да постават граници ако се доволно возрасни за да излезат сами - во ред е во овие околности да инсистирате да не се движат во затворени простории со групи луѓе. Но, тогаш се обидуваме да се осигураме дека ние возрасните се држиме до тие одлуки.

Држете се до рутина (нешто старо, нешто ново)

Учениците организираа часови преку ТВ, а родителите работат од дома. Ова го наруши ритамот и структурата досега, но задржете некои работи - како спиење, пишување домашна работа, ручек и слично. Исто така, отворен разговор помеѓу родители и деца за фактот дека ова не е празник и дека се очекува сериозно да го сфатат, иако часовите се од дома. Студиите исто така покажаа дека планирањето и усвојувањето на нови рутини кои н guide водат и поврзуваат со она што е навистина важно во животот е најдобриот рецепт за ментално здравје. Важно е да се воспостави структура, предвидливост и значење. Каде, кога и како да играат, учат или работат од дома треба да се планираат заедно, но со свест дека секој треба да биде малку поприлагодлив и флексибилен. Колку што е можно, прилагодете го и усогласете го распоредот на вашето дете и вашите работни задачи. Ако вашиот партнер останува дома, прво седнете заедно и направете распоред за да се „покриете“ меѓусебно во обврските. Планирајте ги активностите на вашето дете изолирано неколку дена однапред, вклучувајќи време за учење, играње, гушкање и разговор со вас, учење, истражување и дружење со други деца и важни луѓе - во овој случај, по телефон и

социјални медиуми. Ова го правите со вклучување на детето и само избирање помеѓу активностите што тој или таа сака да ги вклучи во распоредот.

Време е за нас и за наше

Светот застана за момент, доволно за нас како родители да посветиме време и внимание на с everything што вообичаено копнееме со нашите деца. Ако на таков начин му ја претставиме ситуацијата на детето, тој подобро ќе се прилагоди. Овој пат ни помага да разбереме без што не можеме, без што не сакаме и без кое ни е подобро. Сите сонуваме за некои подобри денови во кои сме мирни, одморени и доволно расположени за да им се посветиме на нашите сакани повеќе отколку што предвидува распоредот. Но, тоа ретко го добиваме во нашите бурни животни стилови. Сега ситуацијата ни овозможува приоритет, не само декларативно, на нашите, кои остануваат со нас на крајот од денот. Затоа, изолацијата не треба да се гледа како загуба, туку како можност за поврзување, преку Скајп и социјалните медиуми, или во дневната соба, на каучот, да се продлабочи, реновира, поправи, обнови. Сите ние ги сметаме за здраво за готово сега поинаку - размислуваме за нивното здравје, нивните потреби и желби. Работите што минуваат низ нашето секојдневие неискажани сега можат да се вербализираат - те сакам, ми недостигаш, како си? Тука сум за тебе. Затоа што навистина можеме и треба да бидеме. Погледни околу себе. Колку често вообичаено имате можност да вечерате со вашето семејство во исто време? Дали вашиот дом има полица исполнета со игри на табла, или дали секој од вас има свој гаџет со кој треба да се биде сам во друга просторија? Колку е добро „нашето“ време?

Денес, а не утре

Ова сигурно не се најдобрите времиња, ниту се случуваат по наш избор. Но, во ситуацијата во која сме сите сега заедно, наместо да размислуваме за она што може да се случи и да создадеме црни сценарија, можеме да се фокусираме на сегашноста и да создадеме значајни моменти. Истражувањата покажуваат дека субјективното чувство на задоволство од животот е всушност нашата способност да уживаме овде и сега, односно да согледуваме благосостојба во секојдневниот живот. Ги следиме концертите со мобилни телефони во раце, се сеќаваме на празниците со фотографии, а не преку спомени, и додека разговараме со децата, правиме филм во главата, што треба да го направиме дури и подоцна. Во моментите кога треба да уживаме, имаме на ум серија филмови што се случуваат во позадина и не одвлекуваат од присутноста. Кога

појадуваме, размислуваме дали ќе стигнеме на работа, и на работа дали ќе имаме време со детето дома да пишуваме домашни задачи, а кога ќе стигнеме дома, уморни сме и психички веќе сме во кревет. Да застанеме за момент, да земеме здив и да погледнеме наоколу - кој и што имаме? Во тоа време треба да разговараме со деца од сите возрасти, земајќи предвид колку и какви информации разбираат, но исто така да им дадеме простор да не прашаат и да споделат с everything што им пречи. Кога децата знаат дека сме спремни да разговараме, постои поголема шанса да се обратат кај нас кога ќе им треба поддршка, и тоа е најважно. Прво за вирусот корона, а потоа и за други работи што ги мачат. Родители, искористете го ова време за да развиете доверба. Понекогаш самиот факт дека сме дома не лаже дека тоа значи дека добро се грижиме за детето. На детето му треба внимание и време само за себе и важно е дека изолирано имаме планирано активности со детето што тој, и ние, со нетрпение ги очекуваме, и во кои сите учествуваме.

Емпатија и одговорно однесување

Со катастрофалните пораки на кои сме изложени денес, навистина сите ние треба да имаме некој на кого му веруваме, кој ќе н comfort утеши со својот тон на глас и смиреност. Она што го носат ваквите ситуации е потсетник за тоа колку сме всушност ранливи како човечки суштества, но исто така и често емоционално недоволно поврзани. Денес гледаме дека здравјето на другите во светот е многу важно за сите нас, и ние сме во овој предизвик каде и да сме - заедно. Следењето на препораките на експертите може да ни помогне да ја надминеме оваа криза. Само останувањето дома може да спаси нечиј живот. Мораме да постапуваме одговорно ако сакаме да имаме одговорни деца. Се грижиме да ги отворат очите ширум - дали сме горди на она што го гледаат кога ќе не погледнат? ”

7. МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕ

7.1.Појава на истражување

Централна појава која е во фокусот на ова истражување, односно магистерска теза е влијанието на ковид кризата и вонредната состојба во која се најдовме, врз децата во градинките во Прилеп. Нејзината сè позачестена застапеност во последниот период доведува до негативни влијанија на одредени возрасти на децата кои се соочуваат со проблем пребродувајќи го периодот на трајни промени. Оваа појава остава силни и понекогаш неизбришливи траги, посебно врз децата кои се жртви на социјална изоставеност и недостиг. Со оглед на суптилниот начин на одвивање на настаните околу социјалното загрозување од мерките предвидени за заштита на населението, кои не можеме да кажеме дека се негативни и злонамерни, но влијанието на децата во одредена мера ги разбранува и изостри и мислењата на самите родители, но кај некои сето ова поминува и незабележително, односно некои деца го доживуваат овој период сосема нормално, без драстични промени кои би промениле нешто во нивните секојдневни навики и принципи на живеење.

7.2.Проблем на истражување

Проблемот на истражување еконкретизира кон моменталната социјална состојба и прифаќањето на децата на предучилишна возраст, квалитетот на нивното живеење во средина во која се наоѓаме, во оваа несекојдневна и нова состојба во која се наоѓа целиот свет, пандемиска вонредна ситуација, конкретно во Република Северна Македонија.

7.3.Цели и задачи на истражувањето

7.3.1. Научна цел на истражувањето

Фокусот на научното истражување е кон целта, односно дескриптивно покажување на поврзаноста на пандемиската состојба, во криза каква што се наоѓаме, со социјалниот живот и социјалниот развој на децата на претшколска возраст.

Задачи на истражувањето се:

- Утврдување на степенот на појмовно совладување на моменталната состојба во која се наоѓаат децата на возраст од две до четири години;

- Утврдување на совладувањето на родителите во однос на основните социо-психолошки состојби на децата во време на пандемија, како и самите нивни постапки и состојби;
- Утврдување на поврзаноста на децата со нивните врсници и негователи при посета на предучилишна установа;
- Утврдување на однесувањето во контекст на агресивност, одбивност, промена на расположение, навики и развој на децата на предучилишна возраст;
- Утврдување на квалитетот на живот кој го добиваат децата, односно им го нуди заедницата (семејството) во поглед на хармоничност и функционалност и
- Утврдување на влијанието на пандемијата, во глобала, како и на децата така и на родителите, со акцент на социјалниот живот и развој на децата.

7.3.2. Практична цел на истражувањето

Како една од поновите области и теми, непозната за многумина, практичната цел за реализирање на ова емпириско истражување е преку добиените индикатори и сознанија, со цел сугерирање и дополнување на фондот на научни знаења, како и предлагање на коректни, реални и превентивни советодавни активности за полесно надминување на проблемите кои директно се манифестираат во психолошкиот и социјалниот степен на развој и начин на живот, на децата кои, безрезервно верувајќи во своите родители и околината, заслужуваат квалитетен социјален живот, кој и тоа како им е потребен за понатамошен развој.

7.3.3. Предмет на истражување

Социјализацијата е процесот во кој индивидуите учат да го водат начинот на живот во се покрутите општества во кои живееме, и се оспособуваат за живот во истото. Социјализацијата претставува процес на учење, взаемна интеракција меѓу членовите во општеството, меѓусебно зависни едни од други.

Човекот се раѓа како беспомошно и целосно зависно суштество од другите, се развива во општествена личност со енормен број на вештини и знаења, вредности, навики и премери на однесување. Преку социјализацијата, како општествена вредност и општествен процес, се пренесуваат општествените правила и вредности за стабилно функционирање.

Социјалниот живот зависи од социјализацијата која трае целиот животен век, со менување на целите и задачите, односно нормите и вредностите со кои единките се стекнуваат за време на социјализацијата.

Во добата на раното детство, ги добиваме најзначајните задачи на кои животниот пат не доведува, со неразбирливи промени, норми и вредности, запознавање на светот и реалноста која е непозната, изгледа недоволно добра и разочарувачка, но сепак, поминувајќи го овој испит кој животот ни го сервира, посебно на младите дечиња кои беспомошно гледаат во очите на родителите, без да изустат збор бараат помош при искачувањето по овие скалила. Но сепак, единствениот начин да се изградат и оформат како квалитетна, културна, вредна личност, е да ги оставиме да ја согледаат ралната состојба која им ја нуди периодично животот, но секако поддржувајќи ги и индиректно помагајќи им, со огромната должност и вредност сносена од страна на родителот.

Поради лошите пандемиски денови во кои полека и возрасните се откажуваме, истражувањето е спроведено кратко, со едвај толку испитаници, на кои им благодарам што ме поддржаа и се согласија да бидат дел од овој труд.

7.4.Хипотези

7.4.1. Формулација на општа хипотеза

Како генерална хипотеза е даден исказот кој гласи:

X1 – Пандемијата, односно минливата денешна состојба со неопределено времетраење, има големо влијание на децата на предучилишна возраст, особено на повозрасните деца кои посетуваат предучилишна установа, подобро ја разбираат состојбата, поголема штета добиваат од последиците на пандемијата, во споредба со помалите деца чија перцепција кон социјализацијата и моменталниот социјален живот, е недоволно суштински развиена и самите деца реагираат на несериозен и минлив начин.

7.4.2. Формулација на посебни хипотези

Од главната хипотеза може да се извлечат и неколку посебни хипотези кои се дел од тестирањето:

x1 - Децата кои живеат во дисхармонично семејство се поизложени на недоволна социјализација и квалитетен социјален живот;

x2- Децата кои живеат во дисфункционално семејство се поизложени на недоволна социјализација и квалитетен социјален живот;

x3 – децата кои со страв, пренесен и здобиен од своите родители, го поминуваат типот на ваков период, се плашат од социјализација и нанесуваат застој во самиот развој и ***x4*** – Предучилишните установи и вработените во истите, се главни актери во филмот наречен живот, за најранливата категорија на личности и нивната социјализација, децата.

7.5.Вид на истражување

Според општоста на предметот на истражување ова истражување е развојно, поради намената на истражувањето кое треба да го испита влијанието на пандемијата врз децата на предучилишна возраст со акцент на социјалниот живот. Според временскиот критериум ова истражување е трансверзално бидејќи ќе се реализира во релативно краток временски интервал, во градинките во општина Прилеп. Според дисциплинарната припадност ова истражување е мултидисциплинарно, затоа што опфаќа повеќе димензии.

7.6.Варијабли во истражувањето

Независни варијабли: Пол, возраст,

Зависни варијабли: Социјален живот на деца на предшколска возраст, односно две до четири години.

7.7.Примерок на истражување:

Примерокот го сочинуваат 120 родители од предучилишните установи и градинки во прилепскиот регион. Примерокот на градинките го сочинуваат сите установи на ЈОУГД Наша Иднина Прилеп.

7.8.Методи, постапки и инструменти на истражување

Методи:

- Дескриптивен метод, со кој се опишува појавата и нејзините карактеристики;
- Каузален метод, со кој се испитува причинско-последичната поврзаност помеѓу основите на истражувањето ;
- Аналитичко-синтетички метод, чија цел е да се согледа поврзаноста на појавата со варијабилите низ аналитичко-синтетичка призма.

Постапки:

Анкета: За прибирање на податоците ќе биде користена анкета со која се утврдува мислењето на родителите, односно ставовите во врска со социјалниот живот на децата при пандемиска криза, во која и моментално се наоѓаме.

Инструменти:

- Специјално конструиран прашалник за утврдување на ставовите на родителите за нивните деца кои посетуваат градинка, односно се на предучилишна возраст, за нивниот социјалниот живот.

Прашалникот има 17 прашања, односно тврдења кои се однесуваат на перцепцијата за пандемиската криза, карантинот, затварање на градинките, повторно отварање и ред други специфичности кои може да влијаат на социјалниот живот на децата на предучилишна возраст.

7.9.Етика во истражувањето

Етичката димензија на ова истражување е строго запазена, со задржување на правото на анонимност на секој испитеник. Со објавување на резултатите, не се врши индивидуално етикетирање, туку од добиените резултати, заклучоците се генерализираат.

ИЗГЛЕД И СОДРЖИНА НА АНКЕТНИОТ ПРАШАЛНИК:

Би сакале да го дознаеме вашето мислење во врска со условите кои децата мора да ги доживуваат во време на оваа пандемија, со најголем акцент на социјалниот живот. Сите одговори ќе бидат третирани како доверливи. Ви благодариме за вашето време.

Возраст: Пол: М Ж

1. Децата се изложени на ризик ако посетуваат градинка:

Целосно се согласувам □,Се согласувам □, Делумно се согласувам □, Не се согласувам □.

2. Погодени сме и ние и децата во оваа пандемија:

Целосно се согласувам □,Се согласувам □, Делумно се согласувам □, Не се согласувам □.

3. Застапени се гоем број промени во однесувањето на децата:

Целосно се согласувам □,Се согласувам □, Делумно се согласувам □, Не се согласувам □.

4. Цел на социјално загрозување и застој се повозрасните деца:

Целосно се согласувам □,Се согласувам□, Делумно се согласувам □, Не се согласувам□.

5. Присутна е поголема агресивност и промена во расположението на децата:

Целосно се согласувам □,Се согласувам □, Делумно се согласувам □, Не се согласувам □.

6. Виновници за ваквите промени сме и ние, самите родители:

Целосно се согласувам □,Се согласувам □, Делумно се согласувам □, Не се согласувам □.

7. Застојот на социјалниот живот и развој е резултат само на околностите, односно пандемијата:

Целосно се согласувам □,Се согласувам□, Делумно се согласувам□, Не се согласувам □.

8. Родителите треба да го одржуваат социјалниот развој на децата преку игри, активности, медиумска поткрепа и сл.:

Целосно се согласувам □,Се согласувам□, Делумно се согласувам□, Не се согласувам □.

9. Добрата организација и добрата одржливост на пандемијата е значајна за правилен развој на децата:

Целосно се согласувам □,Се согласувам □, Делумно се согласувам □, Не се согласувам □.

10. Воспитувачите се најважни фактори во предучилишната возраст при посетување во градинка:

Целосно се согласувам □,Се согласувам □, Делумно се согласувам □, Не се согласувам □.

11. Непреземањето на навремени мерки при развојот на детето доведува до лош социјален живот:

Целосно се согласувам □,Се согласувам □, Делумно се согласувам □, Не се согласувам □.

12. Семејството има значања улога во справување со пандемиската криза и затврарањето на децата дома и во себе:

Целосно се согласувам □,Се согласувам □, Делумно се согласувам □, Не се согласувам □.

13. Дисфункционалното семејство е можна причина за застој и промена во социјалниот живот на децата:

Целосно се согласувам □,Се согласувам □, Делумно се согласувам □, Не се согласувам □.

14. Недоволното социјализирање е резултат на дисхармоничното семејство:

Целосно се согласувам □,Се согласувам □, Делумно се согласувам □, Не се согласувам □.

15. Прекинатиот престој во градинка, поради кризата, има големо влијание на децата:

Целосно се согласувам □,Се согласувам □, Делумно се согласувам □, Не се согласувам □.

16. Децата се незадоволни од фактот дека треба да седат дома и разделувањето со своите врсници:

Целосно се согласувам □,Се согласувам□, Делумно се согласувам □, Не се согласувам □.

17. Родителите кои се плашат, го пренесуваат стравот од коронавирусот на децата:

Целосно се согласувам □,Се согласувам□, Делумно се согласувам □, Не се согласувам □.

Доколку имате дополнителни коментари или сугестии кои би сакале да ги предложите ве молиме да ги наведете:

Ви благодариме за пополнувањето на прашалникот!

8. АНАЛИЗА НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД ЕМПИРИСКОТО ИСТРАЖУВАЊЕ

Пол	Машки	Женски
Број на родители	23	97
Процент (%)	19,17%	80,83%

Табела бр.1: Број и процент на застапеност на испитаници по однос на полот

Од општиот дел на прашања на анкетата можиме да заклучиме дека анкетата е извршена на примерок од 120 родители од сите градинки во Прилеп. Од овој број на испитаници 97 лица припаѓаат на женски пол и 23 вработени на машки пол.

Во следниот дел продолжува интерпретацијата и приказот на резултатите претставени според поставените тврдења кои соодвествуваат со хипотетичката рамка.

Тврдење бр.1 - Децата се изложени на ризик ако посетуваат градинка

Observed		Frequency		Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
		Машки пол	Женски пол			
Valid	Целосно се согласувам	2	10	10	10	10
	Се согласувам	11	52	52,5	52,5	63
	Делумно се согласувам	5	22	22,5	22,5	85
	Не се согласувам	5	13	15	15	100
	Вкупно	120		100	100	
	Arithmetic mean	30				
	STDEV	22.84731932				

Expected		Frequency	
		Машки пол	Женски пол
Valid	Целосно се согласувам	2,3	9,7
	Се согласувам	12,075	50,925
	Делумно се согласувам	5,175	21,825
	Не се согласувам	3,45	14,55
	Вкупно	120	

Chi Square Test for Independence (significance) = 0.792632991

Pearson ChiSquare value - x^2= 1.035623573

Degree of freedom (df) = 3

Графички приказ бр.1 Децата се изложени на ризик ако посетуваат градинка

Во секој поглед грижата на родителите е првенствен и неоспорлив сегмент, кој неконтролирано се развива кај секој родител, и кој е детален приказ на однесувањата и промените кои децата ги прикажуваат со своите постапки. Според тврдењата од родителите на првото прашање од анкетниот лист, можеме да забележиме дека половина од родителите, односно 52% со согласуваат дека постои ризик од тоа децата да посетуваат градинка во време на пандемија, односно во оваа ситуација со коронавирусот. Останатиот дел од родителите целосно и делумно се согласуваат, но постои и процент (15%) од родителите кои не се согласуваат со тврдењето дека градинката претставува ризкик.

Тврдење бр.2 - Погодени сме и ние и децата во оваа пандемија

Observed		Frequency		Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
		Машки пол	Женски пол			
Valid	Целосно се согласувам	14	69	69	69	69
	Се согласувам	7	13	17	17	86
	Делумно се согласувам	2	15	14	14	100
	Не се согласувам	0	0	0	0	100
	Вкупно	120		100	100	
	Arithmetic mean	30				
	STDEV	36.41428291				

Expected		Frequency	
		Машки пол	Женски пол
Valid	Целосно се согласувам	15.90833333	67.09166667
	Се согласувам	3.833333333	16.16666667
	Делумно се согласувам	3.258333333	13.74166667
	Не се согласувам	0	0
	Вкупно	120	

Chi Square Test for Independence (significance) = 0.127416

Pearson ChiSquare value - x^2= 4.120598

Degree of freedom (df) = 2

Графички приказ бр.2 – Погодени сме и ние и децата во оваа пандемија

И покрај напорите да успееме да се носиме и живееме низ оваа пандемија, ризикот со кој се справуваме, медиумската поткрепа на различните загрижувачки информации кои ги слушаме и добиваме секојдневно, не можат а да не успеат да извлијаат на нас. Па според тоа факт е дека сите луѓе се свесни за сериозноста на ситуацијата, и погодеността со која безизлезно се справуваме. Па така, може да се каже, според процентуалниот приказ, дека сите испитаници се сложуваат, делумно или целосно, дека пандемијата е важен фактор кој влијае врз социјалниот живот на сите. Нормално, се надеваме дека кога тогаш, ќе излеземе од оваа агонија во која не вметна со молскавична брзина, овој непознат непријател (коронавирусот).

Observed		Frequency		Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
		Машки пол	Женски пол			
Valid	Целосно се согласувам	6	20	22	22	22
	Се согласувам	12	37	41	41	63
	Делумно се согласувам	3	30	28	28	90
	Не се согласувам	2	10	10	10	100
	Вкупно	120		100	100	
	Arithmetic mean	30				
	STDEV	15.38397435				

Тврдење бр.3 – Застапени се голем број промени во однесувањето на децата

Expected		Frequency	
		Машки пол	Женски пол
Valid	Целосно се согласувам	4.983333333	21.01666667
	Се согласувам	9.391666667	39.60833333
	Делумно се согласувам	6.325	26.675
	Не се согласувам	2.3	9.7
	Вкупно	120	

Chi Square Test for Independence (significance) = 0.338894

Pearson ChiSquare value - x^2= 3036356

Degree of freedom (df) = 3

Графички приказ бр.3 – Застапени се голем број промени во однесувањето на децата

Децата се доста ранливи кога станува збор за навиките кои ги стекнуваат во најрана возраст како и расположенијата кои често ги променуваат поради причини кои за нив се и тоа како доволни. Како дел од општеството, и голема надеж во иднина, децата се навикнуваат на работите но многу потешко ги одвикнуваат нештата со кои ќе се поврзат, од главна причина што се сеуште мали и не го разбираат концептот на животот за кој подоцна ќе сфатат дека се можело да биде поразлично и полесно ќе ги прифаќаат промените со кои ќе се соочуваат низ годините. Така можеме да видиме дека мал дел од родителите не забележале, односно не се согласуваат со тврдењето дека постојат или запримеле било какви промени кај децата, додека најголем дел односно 41% од родителите се согласуваат со фактот дека нивните деца наишле на промени во однесувањето и навиките.

Тврдење бр.4 – Цел на социјално загрозување и застој се поврозрасните деца

Observed		Frequency		Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
		Машки пол	Женски пол			
Valid	Целосно се согласувам	13	70	72.5	72.5	72.5
	Се согласувам	6	21	19	19	92
	Делумно се согласувам	2	5	6	6	97
	Не се согласувам	2	1	3	3	100
	Вкупно	120		100	100	
	Arithmetic mean	30				
	STDEV	38.97007399				

Expected		Frequency	
		Машки пол	Женски пол
Valid	Целосно се согласувам	0.531696351	0.126072331
	Се согласувам	0.131521739	0.031185567
	Делумно се согласувам	0.323033126	0.076595484
	Не се согласувам	3.531521739	0.837371134
	Вкупно	120	

Chi Square Test for Independence (significance) = 0.133411

Pearson ChiSquare value - x^2= 5.588997

Degree of freedom (df) = 3

Графички приказ бр.4 – Цел на социјално загрозување и застој се повозрасните деца

Живееме во таканаречен дигитализиран ссвет, на чиј врв се мобилните телефони, таблетите, компјутерите и медиумите. Така децата со самото растење се повеќе се склони на секојдневните активности кои најчесто се со некои од горенаведените апарати. Во тој контекст, со право голем процент од родителите, односно 72% целосно се согласуваат со фактот дека повозрасните деца се посклони на полош социјален живот, од едноставна прилина што, двегодишните деца, на пример, се задоволни и со безбројните активности кои низ игра можат да ги поминат со своите родители и дома. За разлика, поголемите деца, кои веќе јасно ја чувствуваат на своја кожа изолацијата која со себе донесе разделување од врсниците во градинка, каде без мобилни телефони и повеќечасовни едукативни игри го добиваа посебниот позитивен третман

кој го заслужуваат, како физички така и психички, но сега сето тоа се заменува со повеќечасовно играње игри на таблетите или мобилните телефони кои и тоа како влијаат на социјалниот живот и понатамошен развој на децата.

Тврдење бр.5 – Пристутна е поголема агресивност и промена во расположението на децата

Observed		Frequency		Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
		Машки пол	Женски пол			
Valid	Целосно се согласувам	2	11	11	11	11
	Се согласувам	12	47	49	49	60
	Делумно се согласувам	3	18	18	18	78
	Не се согласувам	6	21	23	23	100
	Вкупно	120		100	100	
	Arithmetic mean	30				
	STDEV	20.16597795				

Expected		Frequency	
		Машки пол	Женски пол
Valid	Целосно се согласувам	2.491666667	10.50833333
	Се согласувам	11.30833333	47.69166667
	Делумно се согласувам	4.025	16.975
	Не се согласувам	5.175	21.825
	Вкупно	120	

Chi Square Test for Independence (significance) = 0.883039 **Pearson ChiSquare value** - x^2= 0.657983 **Degree of freedom** (df) = 3

Графички приказ бр.5 - Пристутна е поголема агресивност и промена во расположението на децата

Според графикот со број 5, можеме да забележиме дека мислењата на родителите, односно децата, се поделени, и дека ова тврдење се заснова на тоа дека сите деца се различни и не можат да ги поднесуваат работите еднакво. Но сепак, најголем процент од родителите (49%) се согласуваат со фактот дека агресивноста и промената во расположението кај децата е видлива и од голема важност. Секој човек, дали е дете или возрасен, има моменти во животот каде не може да ги исконтролира емоциите и расположението. Агресивноста и негативните промени се резултат на монотонијата која ни е сервирана последнава година, за која е тешко да им се објасни на деца кои сеуште се запознаваат со основните перцепции кон животот. Но има и родители чии деца не покажале никаква промена, односно позитивно ја поднесуваат ситуацијата, и немаат промена која значително влијае врз нивното расположение.

Тврдење бр.6 – Виновници за ваквите промени сме и ние, самите родители

Observed		Frequency		Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
		Машки пол	Женски пол			
Valid	Целосно се согласувам	6	31	31	31	31
	Се согласувам	13	35	40	40	71
	Делумно се согласувам	4	22	22	22	93
	Не се согласувам	0	9	8	8	100
	Вкупно	120		100	100	
	Arithmetic mean	30				
	STDEV	16.63329993				

Expected		Frequency	
		Машки пол	Женски пол
Valid	Целосно се согласувам	7.091666667	29.90833333
	Се согласувам	9.2	38.8
	Делумно се согласувам	4.983333333	21.01666667
	Не се согласувам	1.725	7.275
	Вкупно	120	

Chi Square Test for Independence (significance) = 0.210187

Pearson ChiSquare value - x^2= 4.523689

Degree of freedom (df) = 3

Графички приказ бр.6 -Виновници за ваквите промени сме и ние, самите родители

Родителите низ оваа пандемија, ги покажаа своите слабости, за кои тешко можат да разберат, само оние кои не се родители. Голем број ги загубија работните места, работеа од дома заедно со своите мали деца кои го бараат вниманието што претходно го потполнуваше престојот во установите за предучилишна возраст, па може да се каже дека агресивноста и промената е повеќе видлива кај родителите, во споредба со децата. Па така, како смисла на ова тврдење, ваквите промени кај родителите може да ги препишеме на влијанието врз децата кои покажале промени во расположението и однесувањето. Мал дел од родителите, односно 7% не се согласуваат со тврдењето дека едни од „виновниците“ за такво однесување кај децата се самите тие.

Поголемиот дел се согласува со тврдењето.

Тврдење бр.7 – Застојот на социјалниот живот и развој е резултат само на околностите, односно пандемијата

Observed		Frequency		Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
		Машки пол	Женски пол			
Valid	Целосно се согласувам	7	19	21,67	21,67	21,67
	Се согласувам	10	39	40,83	40,83	62,50
	Делумно се согласувам	3	30	27,70	27,70	90
	Не се согласувам	3	9	10	10	100
	Вкупно	120		100	100	

	Arithmetic mean	30	
	STDEV	15,38397435	

Expected		Frequency	
		Машки пол	Женски пол
Valid	Целосно се согласувам	4.983333333	21.01666667
	Се согласувам	9.391666667	39.60833333
	Делумно се согласувам	6.325	26.675
	Не се согласувам	2.3	9.7
	Вкупно	120	

Chi Square Test for Independence (significance) = 0.322803

Pearson ChiSquare value - x^2= 3.484307

Degree of freedom (df) = 3

Графички приказ бр.7 -Застојот на социјалниот живот и развој е резултат само на околностите, односно пандемијата

Како што може да забележиме од графичкиот приказ на ова тврдење, 41% процент од родителите се согласуваат дека околностите, односно пандемијата е главниот виновник за настанатата ситуација која ги доведе најмалите во остојба која не им е позната и не знаат како да ја контролираат и совладаат. Нивниот социјален живот кој до претходно се сведувал на игри со другарчината, прошетка во паркови, игралници, родендени, прослави... сега одеднаш застанува, и на многу родители им е тешко да го објаснат реалното случување, бидејќи детските

ограничени размислувања нема да дозволат да објаснетото допре до нив ни па можат да го разберат суштинското значење и причината на целата ситуација.

Тврдење бр.8 – Родителите треба да го одржуваат социјалниот развој на децата, преку игри, активности, медиумска поткрепа и сл.

Observed		Frequency		Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
		Машки пол	Женски пол			
Valid	Целосно се согласувам	15	67	68,33	68,33	68,33
	Се согласувам	4	18	19,17	19,17	87,50
	Делумно се согласувам	4	11	12,50	12,50	100
	Не се согласувам	0	0	0	0	100
	Вкупно	120		100	100	
	Arithmetic mean	30				
	STDEV	35,9536739				

Expected		Frequency	
		Машки пол	Женски пол
Valid	Целосно се согласувам	0.032679392	0.007748722
	Се согласувам	0.01113307	0.0026398
	Делумно се согласувам	0.440217391	0.104381443
	Не се согласувам	0.191666667	0.045446735
	Вкупно	120	

Chi Square Test for Independence (significance) = 0.840859

Pearson ChiSquare value - x^2= 0.835913

Degree of freedom (df) = 3

Графички приказ бр.8 – Родителите треба да го одржуваат социјалниот развој на децата преку игри, активности, медиумска поткрепа и сл.

Со право повеќе од половина, односно 82% од родителите се соглаусуваат дека децата треба да бидат активни и дома, односно родителите да им помагаат во нивниот социјален развој, како што е и наведено во тврдењето, преку игри, активности, медиуми и сл. Децата се невини битија и многу е лесно да им се одвлече вниманието, посебно на групата деца на возраст од две до четири години. Многу од родителите, на кои работното место им налага да работат од дома, го немаат времето кои сакаат да го поминат со своите најмали, но доволна е 2-3 часовна активација на децата која ќе им го одвлече вниманието и ќе направи да се почувствуваат активни. Денес, во ова време во кое живееме, има доста активности и едукативни игри за деца кои може да се најдат на онлајн продавници те, а со кои децата ќе може да бидат психички активни преку денот.

Тврдење бр.9 – Добрата организација и добрата одржливост на пандемијата е значајна за правилен развој на децата

Observed		Frequency		Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
		Машки пол	Женски пол			
Valid	Целосно се согласувам	6	32	31.67	31.67	31.67
	Се согласувам	12	35	39.17	39.17	70.83
	Делумно се согласувам	4	17	17.5	17.5	88.33
	Не се согласувам	1	13	11.67	11.67	100
	Вкупно	120		100	100	
	Arithmetic mean	30				
	STDEV	15,16575089				

Expected		Frequency	
		Машки пол	Женски пол
Valid	Целосно се согласувам	7.283333333	30.71666667
	Се согласувам	9.008333333	37.99166667
	Делумно се согласувам	4.025	16.975
	Не се согласувам	2.683333333	11.31666667
	Вкупно	120	

Chi Square Test for Independence (significance) = 0.420964

Pearson ChiSquare value - x^2=2.815443

Degree of freedom (df) = 3

Графички приказ бр.9 – Добрата организација и добрата одржливост на пандемијата е значајна за правилен развој на децата

Во поглед на ова тврдење, мислењата се поделени, со што имаме процент од 11% на родтели кои не се согласуваат со тоа дека одржливоста на пандемијата и добрата организација се

значајни за правилен развој на децата, додека пак 58% целосно се согласуваат на тврдењето. Многу родители се нашле во безизлезна ситуација, посебно овој период, без разлика дали причините биле: време, пари, работа, здравствени проблеми... Некои сметаат дека одржливоста не зависи од родителите, туку зависи од системот кој ја одржува пандемијата во целата земја. Родителите кои секако се сложуваат со ова тврдење, имаат совладано некој начин и план за справување и организирање на времето поминато дома и со своите деца.

Тврдење бр.10 – Воспитувачите се најважни фактори во предучилишната возраст при посетување градинка

Observed		Frequency	Percent	Valid	Cumulative
		Expected		Frequency	Percent
				л Машки пол	Женски пол
Valid	Целос	Valid	Целосно се согласувам	12.075	50.925	52,50
	Се сог		Се согласувам 8 3	8.05	33.95	87,50
	Делум		Делумно се согласувам	2.3	9.7	97,50
	Не се		Не се согласувам 2 1	0.575	2.425	100
	Вкупно		Вкупно	120		
	Arithmetic mean		30			
	STDEV		27,60434748			

Chi Square Test for Independence (significance) = 0.209094.

Pearson ChiSquare value - x^2= 4.536082.

Degree of freedom (df) = 3.

Графички приказ бр.10 - Воспитувачите се најважни фактори во предучилишната возраст при посетување градинка

Во процесот на раното учење, и воспитувачите и малите деца имаат активна улога. Иако многумина се сложија со фактот

дека воспитувачите се најважниот фактор во развојот на децата во овој период, но едно е сигурно, децата се тие кои како фактор и главна цел мора да го совладаат наученото.Воспитувачите во градинките престојуваат со децата долго време, така што креирање на правилно насочени активности може да ја поттикне желбата за учење кај малите деца[17]. Ова е особено корисно за оние деца што имаат ограничени можности за рано учење во своите домови и во рамките на своите семејства. Самата социјализација не може да биде интеракција помеѓу воспитувачот и детето, тука се вклучени група на деца кои меѓусебно, главно низ игра и активности ги совладуваат основните навики и правила во животот.

[17] Koruga,D. (2016): DETE I VASPITAC U INTERAKCIJI, Škola za obrazovanje vaspitaca, Šabac, 1996, страна 63.

Тврдење бр.11 – Непревземањето на навремени мерки при развојот на детето

Observed		Frequency		Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
		Машки пол	Женски пол			
Valid	Целосно се согласувам	5	44	40,83	40,83	40,83
	Се согласувам	10	32	35	35	75,83
	Делумно се согласувам	7	15	18,33	18,33	94,17
	Не се согласувам	1	6	5,83	5,83	100
	Вкупно	120		100	100	
	Arithmetic mean	30				
	STDEV	19,13112647				

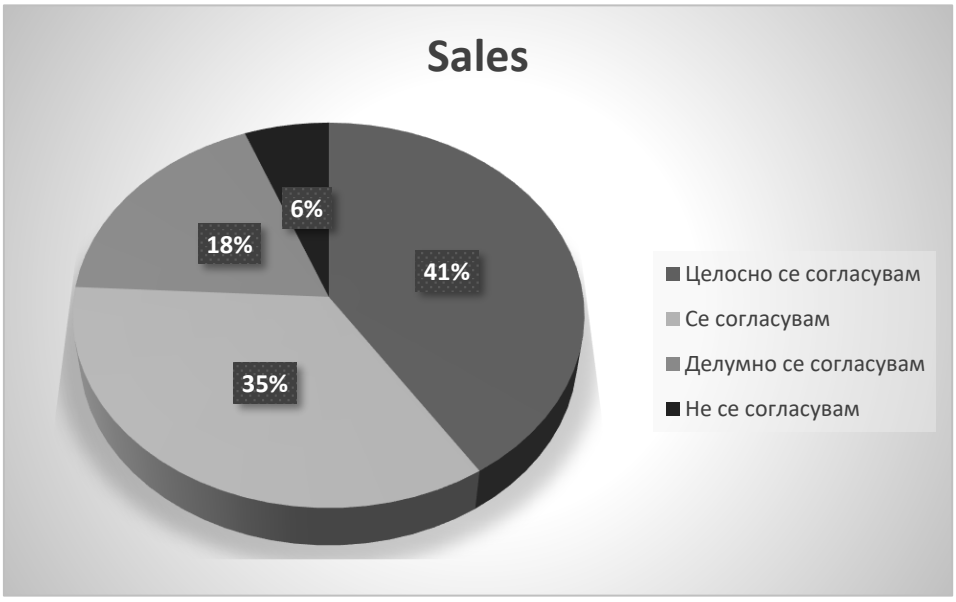
доведува до лош социјален живот

Expected		Frequency	
		Машки пол	Женски пол
Valid	Целосно се согласувам	9.391666667	39.60833333
	Се согласувам	8.05	33.95
	Делумно се согласувам	4.216666667	17.78333333
	Не се согласувам	1.341666667	5.658333333
	Вкупно	120	

Chi Square Test for Independence (significance) = 0.138317.

Pearson ChiSquare value - x^2= 5.505389.

Degree of

freedom (df) = 3.

Графички приказ бр.11 – Непревземањето на навремени мерки при развојот на детето доведува до лош социјален живот

Родителството е секојдневна интеракција на родителот со детето, која во себе вклучува нега, грижа, љубов, насочување, посветеност. Постојат низа очекувања кои одат заедно со улогата на родител, кои се менувале низ историјата. Во различни општества бил различен стандардот за добар родител, се применувале различни воспитни методи, се менувале видовите семејства и семејното живеење. Но, едно е заедничко, а тоа е дека родителот ја увидел беспомошноста на децата, живеел со нив и се грижел за нив. Се разбира, секогаш имало и ќе има исклучоци. Она што со сигурност се знае е дека стилот на родителството има значајно влијание врз благосостојбата, здравјето и развојот на децата.

Тврдење бр.12 – Семејството има значајна улога во справувањето со пандемиската

Observed		Frequency		Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
		Машки пол	Женски пол			
Valid	Целосно се согласувам	14	58	60	60	60
	Се согласувам	5	24	24,17	24,17	84,17
	Делумно се согласувам	4	12	13,33	13,33	97,50
	Не се согласувам	0	3	2,5	2,5	100
	Вкупно	120		100	100	
	Arithmetic mean	30				
	STDEV	29,94439291				

криза и затварањето на децата дома и во себе

Expected		Frequency	
		Машки пол	Женски пол
Valid	Целосно се согласувам	13.8	58.2
	Се согласувам	5.558333333	23.44166667
	Делумно се согласувам	3.066666667	12.93333333
	Не се согласувам	0.575	2.425
	Вкупно	120	

Chi Square Test for Independence (significance) = 0.768459.

Pearson ChiSquare value - x^2= 1.135721.

Degree of freedom (df) = 3.

Графички приказ бр.11 – Непревземањето на навремени мерки при развојот на детето доведува до лош социјален живот

Кога основаме семејство, се насочуваме кон квалитетен развој и живот во заедницата во која живееме. Сите се стремиме за подобро утре, но тука сме и самите ние заслужни за нашето следно утро, за кое сме благодарни секој ден. Децата се во наше закрило и во секоја ситуација семејството е главната поткрепа која овозможува надежно продолжување и развивање. Така и во ова тврдење најголемиот дел од родителите се сложуваат, додека мал дел не се согласува со тоа дека семејството има значајна улога во справување со пандемијата, од една страна бидејќи сите сме погодени од истата, полека ја изгубивме контролата на многу нешта за кои мислевме дека можеме да ги совладаме и да се справиме.

Тврдење бр.13 – Дисфункционалното семејство е можна причина за застој и промена на социјалниот живот на децата

Observed		Frequency		Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
		Машки пол	Женски пол			
Valid	Целосно се согласувам	3	20	19,17	19,17	19,17
	Се согласувам	12	29	34,17	34,17	53,33
	Делумно се согласувам	4	44	40	40	93,33
	Не се согласувам	4	4	6,67	6,67	100
	Вкупно	120		100	100	
	Arithmetic mean	30				
	STDEV	18,05547009				

Expected		Frequency	
		Машки пол	Женски пол
Valid	Целосно се согласувам	4.408333333	18.59166667
	Се согласувам	7.858333333	33.14166667
	Делумно се согласувам	9.2	38.8
	Не се согласувам	1.533333333	6.466666667
	Вкупно	120	

Chi Square Test for Independence (significance) = 0.008093.

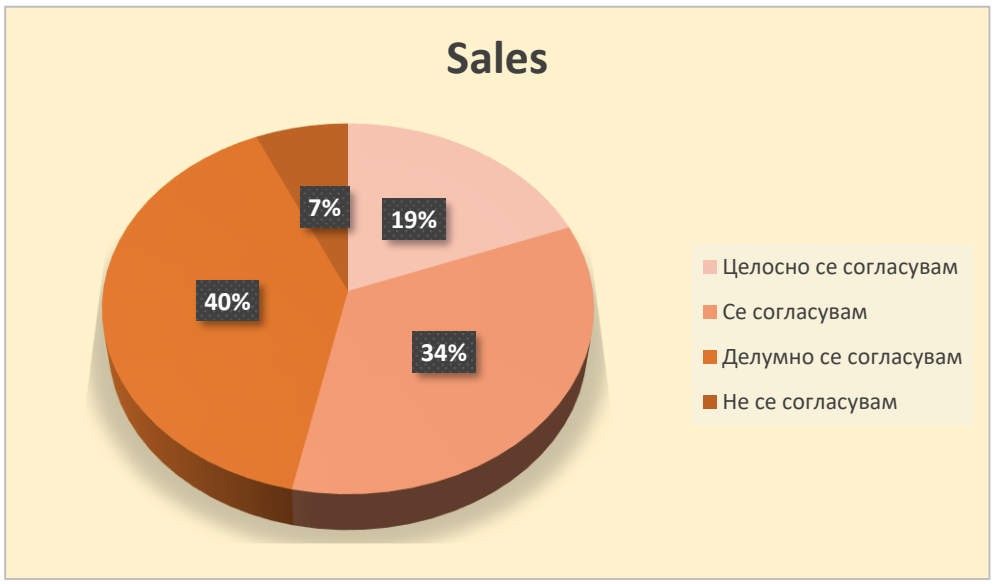
Pearson ChiSquare value - x^2= 11.80206.

Degree of freedom (df) = 3.

Графички приказ бр.13 – Дисфункционалното семејство е можна причина за застој и промена на социјалниот живот на децата

Терминот дисфункционално семејство се однесува и ги опишува семејните обрасци каде доаѓа до појава на симптоми или незадоволство.

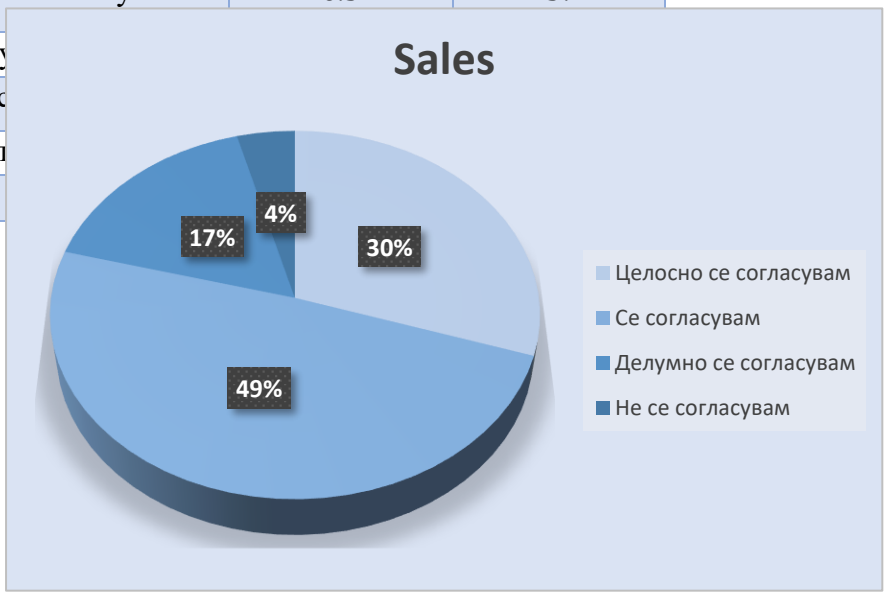
Овие семејства обично го негираат присуството на проблемот или креираат проблем и таму каде што не постои. Членовите на ваквото семејство се незадоволни од себе, од останатите членови во семејството и од семејството како такво. Зачудувачки е бројот на оние родители кои делумно се согласуваат со тврдењето, бидејќи во оваа пандемија и тоа како дисфункционалните семејства, според мене, имаат улога во справувањето и во незадоволствата кои ни ги понуди самата криза. Децата не се свесни за начинот на кој сега живееме, се додека ние родителите не им го покажеме тоа. Но сепак родителите, го поделија мислењето и можеме да видиме дека мал дел не се сложуваат, односно поголем дел се сложија со тврдењето.

Тврдење бр.14 – Недоволното социјализирање е резултат на дисхармонично семејство

Observed		Frequency		Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
		Машки пол	Женски пол			
Valid	Целосно се согласувам	4	32	30	30	30
	Се согласувам	16	43	49,17	49,17	79,17
	Делумно се согласувам	3	17	16,67	16,67	95,83
	Не се согласувам	0	5	4,17	4,17	100
	Вкупно	120		100	100	
	Arithmetic mean	30				
	STDEV	23,10844002				

Expected		Frequency	
		Машки пол	Женски пол
Valid	Целосно се согласувам	6.9	29.1
	Се согласу		
	Делумно с		
	Не се согл		
	Вкупно		

Chi Square Test for Independence (significance) = 0.149452

Pearson ChiSquare value - x^2= 5.325574

Degree of freedom (df) = 3

Графички приказ бр.14 – Недоволното социјализирање е резултат на дисхармонично семејство

Ако во родителскиот дом постојат нарушени односи, ако тоа е дезинтегрирано семејство во кое членовите тешко успеваат да ги остварат своите улоги, не се согласуваат, има дисхармонични односи, тогаш кај детето може да се формираат погрешни ставови за односите и животот во семејството што претставува многу негативна претпоставка за успешност во семејството.

Само 4% од испитаниците не се согласуваат со тврдењето дека дисхармоничното семејство има влијание на социјалниот живот на децата, а најголем дел односно 44% се согласуваат со тврдењето. Сите се стремиме за хармонија во семејството, и сите треба да придонесуваме за истото да се одржува.

Тврдење бр.15 – Прекинатиот престој во градинка, поради кризата, има големо влијание на децата

Observed		Frequency		Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
		Машки пол	Женски пол			
Valid	Целосно се согласувам	2	11	10,83	10,83	10,83
	Се согласувам	14	32	38,33	38,33	49,17
	Делумно се согласувам	6	43	40,84	40,84	90
	Не се согласувам	1	11	10	10	100
	Вкупно	120		100	100	
	Arithmetic mean	30				
	STDEV	20,24845673				

Expected		Frequency	
		Машки пол	Женски пол
Valid	Целосно се согласувам	2.491666667	10.50833333
	Се согласувам	8.816666667	37.18333333
	Делумно се согласувам	9.391666667	39.60833333
	Не се согласувам	2.3	9.7
	Вкупно	120	

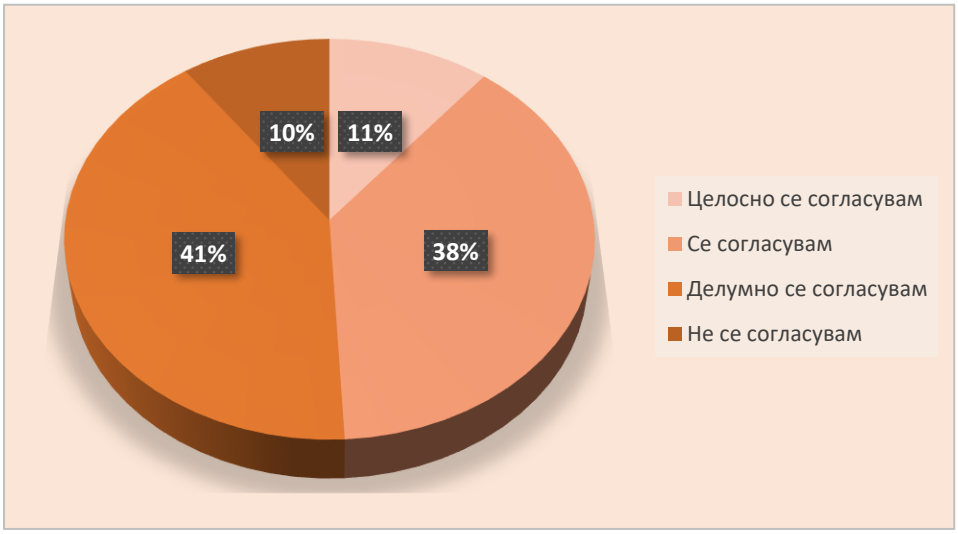
Chi Square Test for Independence (significance) = 0.097287.

Pearson ChiSquare value - x^2= 6.314156.

Degree of freedom (df) = 3.

Тврдење бр.15 – Прекинатиот престој во градинка, поради кризата, има големо влијание на децата

Градинката е установа која безрезервно им служи на најмалите, односно постои за да децата ги научат основните секојдневни навики според возраста која ја имаат. И тоа на начин на кој секое дете би уживало, преку игра. Но родителите на ова тврдење воглавно делумно се согласија (41%), од кои мал дел и не се согласија со фактот дека прекинатиот престој некако и влијаел на децата (11%), останатите се согласија (38%) и целосно се согласија (11%). Кога зборуваме за социјализација, поголемиот дел од таа „школа без установа“, децата ја добиваат во градинките, но сепак и дома родителите се грижат нивните деца да не останат без таквиот развој, кој и тоа како е потребен низ патеката – живот.

Тврдење бр.16 – Децата се незадоволни од фактот дека треба да седат дома и

Observed		Frequency		Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
		Машки пол	Женски пол			
Valid	Целосно се согласувам	2	12	11,67	11,67	11,67
	Се согласувам	9	36	37,50	37,50	49,17
	Делумно се согласувам	10	39	40,83	40,83	90
	Не се согласувам	2	10	10	10	100
	Вкупно	120		100	100	
	Arithmetic mean	30				
	STDEV	19,71463078				

разделувањето со своите врсници

Expected		Frequency	
		Машки пол	Женски пол
Valid	Целосно се согласувам	2.683333333	11.31666667
	Се согласувам	8.625	36.375
	Делумно се согласувам	9.391666667	39.60833333
	Не се согласувам	2.3	9.7
	Вкупно	120	

Chi Square Test for Independence (significance) = 0.215019.

Pearson ChiSquare value - x^2= 4.469589.

Degree of freedom (df) = 3.

Тврдење бр.16 – Децата се незадоволни од фактот дека треба да седат дома и разделувањето со своите врсници

Родителите, на ова тврдење дека децата се незадоволни од тоа што треба и мора да седат дома, наместо да се дружат и играат со своите врсници, делумно се согласуваат со фактот, односно 41%, се согласуваат 38%, целосно се согласуваат 11% а не се согласуваат 10%. Можеме да видиме дека родителите не сметаат дека децата незадоволството го гледаат во фактот дека седат дома и се разделени од врсниците, постои можност но не се целосно сигурни за тоа.

Тврдење бр.17 – Родителите кои се плашат, го пренесуваат стравот од пандемијата

Observed		Frequency		Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
		Машки пол	Женски пол			
Valid	Целосно се согласувам	13	43	46,67	46,67	46,67
	Се согласувам	5	23	23,33	23,33	70
	Делумно се согласувам	1	12	10,83	10,83	80,83
	Не се согласувам	4	19	19,17	19,17	100
	Вкупно	120		100	100	
	Arithmetic mean	30				
	STDEV	18,42100251				

на своите деца

Expected		Frequency	
		Машки пол	Женски пол
Valid	Целосно се согласувам	10.73333333	45.26666667
	Се согласувам	5.366666667	22.63333333
	Делумно се согласувам	2.491666667	10.50833333
	Не се согласувам	4.408333333	18.59166667
	Вкупно	120	

Chi Square Test for Independence (significance) = 0.620455.

Pearson ChiSquare value - x^2= 1.774706.

Degree of freedom (df) = 3.

Тврдење бр.17 – Родителите кои се плашат, го пренесуваат стравот од пандемијата на своите деца

Родителите, како семејни фактори се огледало на децата, децата пресликуваат се што прават нивните родители, па така можат да го превземат и чувството на страв кои родителите, а и целиот свет и тоа како го доби, за време на пандемискаат криза со коронавирусот. 56 испитаници односно 47% целосно се согласија со фактот дека децата стравот го добиваат од родителите, и иако незнаејќи точно за што станува збор чувствуваат страв за нештото.

Помалите деца можеби полесно го пребродуваат ваквиот период бидејќи низ игра ја учат смислата и појмовното гледиште на вирусот и пандемијата, многу педијатри низ шега ја потенцираат играта каде најмалите своите кукли и мечина ги спремаат со заштитните маски за прошетка.

ЧЕТВРТ ДЕЛ

9. ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА

Сведоци сме на еден турбулентен живот, многу поразличен од оној порано, без многу почитување, толеранција, несигурно и трнливо се чекори по патека која не знаеме каде може да не доведи, а ваквото време најмногу влијае на децата.

Познато е дека врз развојот на секоја личност големо влијание имаат разни фактори, како што се: семејството, училиштето, врсниците, средината во која детето живее, односно неговата заедница, воспитанието, образованието. Исто така, има голем број на индивидуални фактори врз основа на кои може да се предвиди нарушеното однесување, меѓу кои се: ниска интелигенција и образование, личност, темперамент, ниска емпатија, висока импулсивност, слаба совест, ниска самоконтрола, недостаток на емоционална топлина, егоцентризам.

Сите надворешни фактори вршат големо влијание врз однесувањето на децата и младите, врз нивното мислење. Семејството, училиштето и средината во којашто живеат имаат најголемо влијание врз однесувањето на децата и младите и никако не можат да бидат разделени едно од друго. Така на пример, не може воспитувачот во градинката постојано да се труди да ги изгради принципите на искреност, друштвеност, учтивост кај детето, а додека надвор од него, односно во неговото семејство го поттикнуваат на негативен став, а посебно кон наставниците или пак средината во којашто живее детето постојано да го поттикнува на лажење, неучтивост, егоизам.

Децата во детските градинки имаат насочени активности, прилагодени на возраста и нивните способности, учат основни поими за животот, осознаваат, комуницираат со своите врсници, воспитувачките, негувателките, стручните служби и другиот персонал. Децата во детските градинки растат, се развиваат, учат, се

социјализираат и затоа, најоговорно тврдам, тие се првиот и најважен воспитно – образовен сегмент во системот и затоа треба да го добијат од институциите и државата третманот што го заслужуваат. Најпрвин, го заслужуваат децата, бидејќи се од најмала возраст и покрај згрижувачката и воспитна компонента, во градинките се изведува и образовна дејност во форма на насочени, слободни активности, игра, низ шест воспитно – образовни области – јазик, математика, природа и општество, ликовно, музичко и физичко воспитување.

Сметам дека родителите се тие кои најпрво треба да го забележат нарушеното однесување кај нивните деца, да се обидат најдобро што можат да му помогнат на своето дете преку соработка со градинките и негувателите, со стручните служби, со центрите за социјална работа кои се доста важни за да се надмине проблемот којшто се појавил кај нивните деца.

Во ова истражување опфативме дел од родителите на деца кои посетуваат предучилишна установа, на возраст од 2-4 години. Истражувањето кое беше спроведено опфати 120 испитаници – родители на деца од две до четири години.

Целта беше да се добијат впечатоци на родителите за однесувањето на нивните деца во овој период каде пандемијата влијае на возрасните, па очекувано и на децата. Ги согледавме ставовите и мислењата на родители, каде можеме да заклучиме дека делумно сите одговараат приближно на ист начин, со исклучоци кои дефинитивно не се сложуваат. Секое дете е различно, како и секој даден одговор на родителите се разликува.

Гледано од очи на мајка, односно јас конкретно, можам да кажам дека ваквиот начин на живот можеби требаше да не зближи, сплоти и покаже вредностите, многупати го слушавме тоа, што би се рекло народски, но во некои случаи зголемена е агресијата, насилството, неусогласеноста, дисхармонијата, сосема спортивно на она што можело да биде, и се тоа како резултат на времето во кое се наоѓаме, време на пандемија.

Од истражувањето кое го спроведив во овој труд, скромно истражување, бидејќи самите услови и мерки за претпазливост така налагаат и дозволуваат, може да се каже дека со некои родители се согласувам точно и конкретно.

10. КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Алабашовска Дамовска, Л. Раниот детски развој и значењето на стандардите за рано учење и развој кај децата од 0-6 години. Годишен зборник;
- Каменов, Е. (2010): Предучилишна педагогија книга прва (ново издание), Просветно дело, Скопје; Каменов, Е. (2010): Предучилишна педагогија книга втора, Просветно дело, Скопје;
- Котева-Мојсовска, Т. (2009), Семејното воспитание и социјалното однесување, Скопје, Академски печат;
- Менталното здравје на децата во време на пандемија, 07 Ноември 2020;
- Младеновиќ, М. (1978), Основи социологије породице, Београд: Просветни преглед;
- Николовска, Ј. , Мурџева-Шкариќ, О. и др,(2011), Важноста на раната возраст-првите три години, Скопје: ЈУДГ на ОЦ „Раде Јовчевски –Корчагин;
-
- Павловски, Ѓ., (2011), Набљудувањето-основа за сознавање на децата од предучилишна возраст, Скопје: Просветно дело, бр.5;
- Петров, Н. (1986): Методика на воспитно образовна работа со децата од предучилишната возраст, Просветно дело, Скопје;
- Талевски, Д., Ј., 2012, *Училиштата и нивната улога во развојот на моралното воспитание на надарените ученици*, Педагошки факултет, Битола и
- Bender, J. 2014, Children's Lie-Telling and Self-Awareness as and Honesty Promoting Technique, Ontario: Brock University.

- Buljan Flander, G.; Bačan, M.; Matešković, D., 2010, Nasilna ponašanja mladih. Zašto je ljubav važna? / Buljan Flander, Gordana (ur.).Zagreb: Grad Zagreb, Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba;
- Fajgelj, S. (2014), Metode istrazivanja ponasanja, Beograd; Naucna knjiga;
- Gojkov, G. (2013): DOKIMOLOGIJA. Viša škola za obrazovanje vaspitaca – Vršac;
- Grbic, M., Pavlovic, T., Cajo, N. (2013) Prirucnik za roditele I odgojitele "Od prvog dana" – Samopostovanje je najvazniji zadatak detinjstva, Split: Nastavni zavod za javno zdravstvo Splitsko-dalmatinske tupanije;
- Horvat, L. (2011), Predškolsko vaspitanje i intelektialni razvoj, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva;
- How Covid-19 is changing the world's children, *From their academic success to their social skills and mental health, the pandemic is a crisis for today's children – and the fallout may follow them for the rest of their lives*, By David Robson4th June 2020;
- Impact of the Covid-19 Pandemic on Early Childhood Care and Education, Early Child Educ J. 2020 Jul 13;
- Koruga,D. (2016): DETE I VASPITAC U INTERAKCIJI, Škola za obrazovanje vaspitaca, Šabac, 1996;
- Koler-Trbovič, N. (2014), Poremecaj u ponasanju dece i mladih, Zagreb.
- Lukic, S. (2010); ORGANIZACIJA OBRAZOVNE SREDINE I PRIRODA VASPITNIH POSTUPAKA SA STANOVIŠTA UNUTRAŠNJE MOTIVACIJE, Beograd, Predškolsko dete;
- Lyness, D, 2015, Temper Tantrums. Kidshealth.org, travanj. Достапно на:http://ww1.kidsheath.org/#;
- Marinkovic, S. (2012); NEKI POKUŠAJI TRANSFORMACIJE DECJEG VRTICA U OTVORENI VASPITNI SISTEM IPA, Beograd, 1995;
- Marjanovic, A. (2012): DECJI VRTIC KAO OTVORENI SISTEM, Predškolsko dete, Beograd;
- Markovic, M. i Maksimovic, I. (2011): Kakav vaspitac treba savremenoj predškolskoj ustanovi, Viša škola za obrazovanje vaspitaca, Šabac;
- Mitić, M. (2012), Porodica I promene, Beograd: Institut za pedagosko – psiholoska istrazivanja;
- Mladenović, M. (2013), Porodica I porodicni odnosi, Beograd: Rad и
- Nikolic, S. Vidovic, V. Bujas - Petkovic, Z. (2010), Obitelj i podrska mentalnom zdravlju pojedinaca, NAKLADA SLAP, Zagreb.

- OSNOVE PROGRAMA PREDŠKOLSKOG VASPITANJA I OBRAZOVANJA DECE UZRASTA OD TRI DO SEDAM GODINA („Prosvetni glasnik", broj 6/96).
- Puvacic, Z. (2010), Sredina I zdravlje dece u predskolskim ustanovama, Sarajevo: Svetlost.
- The potential impact of the COVID-19 pandemic on child growth and development: a systematic review, J Pediatr (Rio J). 2020 Sep 23.
- www.roditeliideca.com
- www.obiteljskaterapija.hr
- www.psihologija.autentic.hr
-